

„BABEŞ-BOLYAI” TUDOMÁNYEGYETEM
TÖRTÉNELEM ÉS FILOZÓFIA KAR
MAGYAR TÖRTÉNETI INTÉZET
JELENKOR TÖRTÉNETE ÉS NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK
MESTERKÉPZŐ

Mesteri Disszertáció

A kurdok helyzete Törökországban

Irányító tanár:

Dr. Hunyadi Attila Gábor

Egyetemi adjunktus

Végzős hallgató:

Radó Endre

UNIVERSITATEA “BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
DEPARTAMENTUL DE ISTORIE ÎN LIMBA MAGHIARĂ
ISTORIE CONTEMPORANĂ ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
MASTERAT

Lucrare de Disertație

Situația kurzilor în Turcia

Coordonator științific

Lect. Dr. Hunyadi Attila Gábor

Masterand

Radó Endre

Cluj-Napoca

2013

Tartalomjegyzék

Bevezető	3
I. A kurdok eredete	6
A kurdok vallása.....	10
A kurd nyelv.....	12
II. A kurd nemzeti öntudat és a kurd pártok kialakulása	13
A nemzeti „ébredés” időszaka	13
A kurdok helyzete az Első Világháború után	17
A kurd pártok kialakulása	21
A kurd identitás radikalizálódása(1984-1999).....	23
III. A kurdok elleni atrocitások az Atatürki rendszerben(1919-1938)	25
Musztafa Kemál Atatürk.....	25
Kurd felkelések a török nacionalizmus születésekor	27
A Dersimi genocidium.....	30
Döntéshozók, szervezők és a mészárlás	32
Áldozatok	33
Tanuk	34
A tények általános és jogi értelmezése	35
IV. Törökország-PKK konfliktus	37
Recep Tayyip Erdoğan kormánya.....	37
Abdullah Öcalan élete és munkássága	40
Élettörténete	40
Az évszázad pere	43
A konfliktus kezdete (1974-1984).....	45
Az első felkelés (1984-1999)	46
Egyoldalú tűzszünet (1999-2004).....	49
A kiújult felkelés (2004-2009)	51
Kísérletek a békére	52
Kurdok Emberi Jogai Projekt	53
A török kisebbségpolitika és változásai	55
Kürt acilimi: 2009-2010 értékelése	58
Jelenlegi tárgyalások.....	60
Következtetés	68
Rezumat	70

Abstract	71
Felhasznalt irodalom, források	72
Könyvek, tanulmányok	72
Internetes források	75

Bevezető

Törökország egyik legkényesebb belpolitikai problémáját a kurd kérdés jelenti. A kurdok Törökország legnagyobb lélekszámú kisebbsége. A kurdok már az oszmánok alatt sem élveztek önállóságot, az első világháborút lezáró sèvres-i békeszerződés¹ azonban egy reménysugarat villantott fel a kurdok előtt a saját államuk, Kurdisztán megteremtésének lehetőségét.² Mivel a török-kurd kapcsolatokban jelentős fejlemények történtek 2013 márciusában, fontosnak tartom a téma mélyebb megismerését, ezért is választottam mesteri disszertációm témájává. Olyan kérdésekre szeretnék válasz kapni mint: Hogyan jutottak el a török-kurd kapcsolatok a megbékélés szintjére? Melyek a feszültség forrásának lehetséges irányai? Dolgozatomban bemutatom a kurdok történelmének alakulását egészen a kezdetektől, de a lényegi részét a Törökország és PKK közti konfliktus, és főleg annak jelenlegi helyzete és megoldása képezi.

A kurd nép a világ egyik legnagyobb anyaország nélküli kisebbsége, számukat illetően igencsak eltérő adatok láttak napvilágot: léteznek olyan becslések, melyek 13 millió, de vannak olyanok is, melyek 30 millió kurdról beszélnek. A kurdok Törökország, Irak, Irán, Szíria, Azerbajdzsán, Örményország és Grúzia területén élnek, nagyobb részüket földműveléssel, kisebb részüket nomád pásztorkodással foglalkozik. A törökországi kurdok, mintegy 12 millió ember az ország délkeleti részében, a minden tekintetben elmaradott Anatóliában élnek, tizenegy délkeleti tartományban koncentráálódtak, ahol Xenophón³ szerint az őseik laktak. Törökország más részein elszigetelt falvakban fellelhetők még kisebb kurd közösségek. Századokon át vándoroltak a kurdok Isztambulba majd a XX. század közepétől folyamatosan betelepültek a nagyobb városi központokba is ahol napjainkban legtöbb esetben elkülönített városrészekben, nyomornegyedekben élnek. A nemzeti egységre törekvő Törökország sokáig igen sikeresen leplezte kurdjait, hivatalosan a kurd elnevezést nem is használták, egyszerűen csak „hegyi töröknek” nevezték őket.

1 A sèvres-i békeszerződést 1920. augusztus 10-én írták alá az Oszmán Birodalom és az Első Világháborúban győztes antant hatalmak képviselői a franciaországi Sèvres városában. Ez a békeszerződés volt az 1920–1923-as török függetlenségi háború kirobbanásának egyik kiváltó oka.

2 <http://konfliktus.index.hu/kurd.html> (2013-05-06)

3 Xenophón (i. e. 427- i. e. 355), Grüllusz fia , katona, zsoldos, Szókratész csodálója, történetíró aki megörökítette saját kora történéseit.

Mivel a török kormány nem ismeri el a kurdot külön etnikai csoportnak, és népszámláláskor az ország állampolgárait egyöntetűen törököknek nevezi, tehát pontosan nem állapítható meg a kurdot létszáma, nincs pontos adat. 1995-ben becslések szerint a Törökország területén lévő kurd lakosság száma 6 – 12 millióra tehető.⁴

A kurdot muzulmán vallásúak, az indoeurópai nyelvcsalád iráni ágához tartozó kurd nyelvet beszélnek. Pár évnél tovább fennálló államuk a történelem folyamán soha nem volt, bár erre ígéretet többször is kaptak.

A középkorban és az újkorban az Oszmán Birodalomnak behódolt kisebb államok irányítása alatt éltek. A XX. században indult meg az a kurd függetlenségi mozgalom, mely céljaként egy saját nemzeti állam létrehozását tűzte ki. Ehhez alapot szolgáltatott az 1920-as - a Török Birodalom egykori területeit felosztó - sévres-i békeszerződés is, mely önálló államot ígért a kurdotknak. Ebből aztán nem lett semmi, az 1923-as lausanne-i szerződésben ugyanis mindent visszavontak. 1945 és 1946 között a Kurd Demokratikus Autonóm Köztársaság komoly esély volt egy saját ország létrehozatalára, ám ezt a demokratikus mozgalmat az iráni hatalom gyorsan vérbe fojtotta. 1975-ben Irak biztosított a kurdot számára autonómiát, de ennek megvalósulását az iraki kormány és a kurd csapatok között továbbra is tartó fegyveres összetűzések megakadályozták. Az Öböl-háborúban elszenvedett vereség után Szaddam Husszeint a kurdot lerohanásával próbálta meg tekintélyét helyreállítani. Ennek eredményeként több mint 2 millió kurd menekült Törökország délkeleti, hegyvidékes vidékére, Szaddam Husszeint pedig az ENSZ egyszerűen kitiltotta saját országának északi területeiről.

Amikor a törökországi határokat véglegesítő lausanne-i békeszerződést aláírták, a kurd követeléseket figyelmen kívül hagyták, és a területet végül Törökország, Irak és Szíria között osztották szét. A kurdot elkezdtek fellázadni, Törökországot szigorú intézkedések megtételére kényszerítve. A kurd iskolákat bezárták, megtiltották a kurd nyelv használatát és katonai erőket vetettek be a kurdot ellen. Kurd szervezetek évek óta küzdenek politikai és katonai eszközökkel a kurd autonómia kivívásáért vagy egy kurd állam létrehozásáért. A kurd gerillák többször intéztek támadást az 1980-as években, több ezer civilt, ill. katonát öltek meg. A kurdot vezetője Abdullah

4 Kurdistan., In: *GlobalSecurity.org*, <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/kurdistan.htm> (2013.05.06)

Öcalan, akit 1999-ben elfogtak. Öcalan elfogása után az ország belpolitikai légköre újból feszülté vált. Az Öcalan által alapított Kurd Munkáspárt (PKK) megpróbálta tönkretenni a török gazdaságot. Az Európai Unió felvette a PKK-t a terroristaszervezetek listájára.

A török kormány 2002 óta megpróbál javítani a kurdok helyzetén, így például újra engedélyezték a kurd nyelvhasználatot, 2009-ben pedig bejelentették, hogy tárgyalásztalhoz ülnek a kurdokkal. Az Európai Unió bővítési biztosa, Olli Rehn a Bizottság 2009-es ülésén a következőket nyilatkozta :

„Törökország politikai reformtörekvései láthatóan megújultak. A csatlakozási tárgyalások előrehaladása ettől a lendülettől függ, különös tekintettel az alapvető szabadságok és a jogállamiság megszilárdulására. Üdvözöljük a közelmúltban tartott konzultációkat egy fontos kurd kezdeményezésről, amelyet reményeim szerint konkrét tettek követnek majd valamennyi török jogainak biztosítása érdekében.”⁵

A török–kurd kapcsolatokban jelentős fejlemények történtek 2013 márciusában: elkezdődtek a Kurd Munkáspárt (PKK) és a török kormány közötti béketárgyalások. Mind a nemzetközi, mind a török sajtó történelmi bejelentésként értékelte Abdullah Ocalannak, a PKK egyik alapítójának a Nevruz (Newruz, Noruz)⁶ ünnepén, március 21-én Diyarbakirban, milliós tömeg előtt felolvasott üzenetét, amelyben fegyverszünetre, illetve demokratikus harcra szólította fel a két oldalt.⁷

5 Olli Rehn, az Európai Unió bővítési biztosa 2009. Október 14.-i ülésén tett nyilatkozata a török csatlakozást illetően

6 Nevruz az iráni újév kezdete.

7 Lorencsics Emese: Küszöbön a kurd-török megbékélés., 2013. március 25. In: *HVG* (2013.05.06)

I. A kurdok eredete

A kurd nép a világ talán legnagyobb olyan nemzete, amely nem rendelkezik önálló állammal. A kurdok a jogilag nem elismert Kurdisztánt tartják államuknak, viszont politikai határai nem léteznek. Közel félmillió négyzetkilométernyi területen a mai Törökország, Irak, Irán, Szíria, Libanon, Örményország, Grúzia és Azerbajdzsán területein élnek. A kurd nép által lakott térség Törökországtól az Iráni-felföldig, az Araráttól az ókori Mezopotámiáig húzódik.⁸ A legtöbb történész szerint a kurdok elődei a médek, akik Kr. e. 612-ben legyőzték az asszírokat majd birodalmat alapítottak. A méd árja nép, amely a Kr. e. 2. évezredben népesítette be kelet felől a mai Kelet-Törökország területét.⁹ A médek és az eredetileg ott élő lakosság egybeolvadása Kr. e. 612 és 550 között, a Méd Birodalom idején kezdődött, s az iszlamosítás kezdetéig tartott, ennek eredményeként született meg a kurd nemzet. A médek szinte semmilyen nyomot sem hagytak maguk után. A kurdoknak már az iszlám kezdetén megvoltak mai nemzeti és nyelvi sajátosságaik, s jelenlegi területükön éltek. Az a feltevés, hogy a kurdok a médektől származnak, talán Vlagyimir Minorszkij (1877–1966) orosz orientalista és kurdológus által vált megalapozott elméletté. Minorszkij egyike azoknak az orientalistáknak, akik sokat írtak a kurdokról, ő volt az, aki a kurdológiát tudományos alapokra helyezte, elutasítva így sok téves nézetet ezzel kapcsolatban. Minorszkij nemcsak tanulmányokat írt a kurdokról, hanem összegyűjtötte a kurd nemzeti kultúra anyagait is, különös tekintettel a kéziratokra. E kéziratok többsége olyannyira értékes, hogy a kurd történelem sok hiányzó lapját pótolja, valamint hozzájárultak számos irodalmi mű megszületéséhez.¹⁸ Minorszkij 1938-ban, Brüsszelben a huszadik nemzetközi orientalista kongresszuson felhívta a figyelmet arra, hogy a kurdok nagy valószínűséggel Kelet-Iránból vándoroltak nyugat felé, és az ott lakó népekkel keveredve talán felvették az egyik ilyen nép nevét, mint például a karduchokét. A karduchokról Xenophón Anabaszisz című munkájában azt írta, hogy harcias nép, amely a Tigris folyó menti térségben él.¹⁰

A Méd Birodalom bukása, Kr. e. 550 után e területen több mint ezer éven át perzsa dinasztiák uralkodtak. Ezek az uralkodóházak azonban nem nagyon tudták kiterjeszteni

8 Husain Shors: A kurdok eredete, nyelve és vallása., 2008. December, In: *Valóság*, 3. o.

9 <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/325191/Kurd> In: *Britannica* (2013.05.07)

10 Majid Deiry: A kurdok eredettörténetétől a nemzeti elismerésig., 2003. November, In: *Korunk*, 4. o.

hatalmukat a kurdok hegyi törzseire. A kurdok tehát több mint, ezer éve tartoznak az iszlám ummához, de emellett megtartották etnikai és nyelvi sajátosságaikat. A kurdok tehát több mint, ezer éve tartoznak az iszlám ummához, de emellett megtartották etnikai és nyelvi sajátosságaikat.¹¹ Már integrációjuk kezdetekor részt vettek az iszlámban, a szociális és a kulturális fejlődésben. A IX. századtól csatlakoztak az iszlám központi hatalom elleni bagdadi felkelésekhez. A XI. századtól, a központi hatalom (kalifátus) gyengülését kihasználva pedig saját hatalmi központokat hoztak létre a peremterületeken. Kurd dinasztiák is alapítottak helyi igazgatásokat, amelyek majdnem teljesen függetlenek voltak. A XI. és a XIV. század között a kurd társadalomra is jótékonyan hatott az általános iszlám fellendülés: városok alakultak ki, iskolák épültek, s nőtt a kurdok részvétele a kulturális, tudományos és társadalmi életben. A XIII. és a XVI. század közötti időben a Közel-Kelet népei mongol uralom alatt éltek. Ez idő tájt a terület gazdasága és kulturális értékeit súlyos károkat szenvedtek. Időközben két új erős állam alakult: a síita Szafadiva Birodalom Perzsiában és a szunnita Oszmán Birodalom. A két rivalizáló állam megpróbálta uralma alá vonni Kurdisztánt, így a kurdok számára még nehezebb volt, hogy autonóm, zárt uralmi területet hozzanak létre. A mongolok előrenyomulásával egy időben, 1378-ban az akoiln (fehér juh), majd 1404-ben a karakoiln (fekete juh) elnevezésű török nomád nép érkezett Kis-Ázsia területére. A törökök muzulmánok lettek, s megszületett az Oszmán Birodalom. Az ország azonban semmiképpen sem volt török nemzetállamnak mondható, hiszen sokféle etnikum élt együtt benne: törökök, görögök, szerbek, albánok, bolgárok, arabok, örmények és kurdok. Vallásilag a szunniták uralták, de jelen voltak mellettük a görög ortodoxok, az örmények, a zsidók millettje (az utóbbi szinte nemzetként működött az államon belül), továbbá számos kisebb felekezet is.

A XVI. századtól Kurdisztán újra meg újra hadszíntérré vált: mindkét hatalom arra akarta kényszeríteni a kurdokat, hogy behódoljanak neki. A legtöbb kurd fejedelem és dinasztia vallási okokból a szunnita Oszmán Birodalom pártjára állt, így támogatásuk gyakran döntő szerepet játszott a perzsák és az oszmánok közötti háborúban.

A kurdok azért is segítették inkább az Oszmán Birodalmat, mert a perzsák nem adtak autonómiát a kurd fejedelmeknek és dinasztiáknak, az oszmánok viszont szerződéseket kötöttek velük, s messzemenő autonómiához juttatták őket a birodalmon belül. Ez a szabályozás majdnem háromszáz évig tartott, egészen a XIX. század közepéig.

¹¹ Balázs Judit: *Törökország Kelet és Nyugat között*, Budapest-Kairó, 2009, 172. o.

Természetesen a kurd fejedelemségek e szerződések által még kisebb egységekre szakadtak, s mindezek ellenére újra meg újra konfliktusok alakultak ki köztük és az Oszmán Birodalom között. A fejedelemségek növelni akarták területeiket, és szélesebb körű autonómiát kívántak, a birodalom viszont a hatalom erősebb centralizálását próbálta elérni.¹²

A Kr. e. VII. században a médek elfoglalták a Kaszpi-tengertől délnyugatra fekvő területet, s létrehozták Médiát. A kurdok az időszámítás kezdetét Kr. e. 612-re teszik, amikor a médek Babilonnal szövetségre lépve Küaxarész vezetésével bevették az Asszír Birodalmat, s elfoglalták a fővárost, Ninivét.¹³ Xenophón Anabaszisz című művében leírja Kürosz hadjáratát és a görög hadsereg hazatérését Perzsiából, valamint megemlékezik arról, hogy a Van-tó nyugati partját érintve Kr. e. 400–401-ben háborúba keveredett a kárdok néppel. A kárd tehát a kurd nép, hazája, Kurduin (Kurchia) pedig azonos a kurdok által jelenleg lakott területekkel. Kurdisztánról mint a kurdok hazájáról elsőször Musztauszfi Elkezuini arab történész tesz említést „Nezhet elklub” című művében, melyet Kr. u. 740-ben írt.¹⁴

A kurdok hazája (Kurdisztán) Irán és Törökország területével határos, s Mandali városától az Araráton át a Kaukázusig tart. Élnek kurdok Örményországnak a törökországi Erzerum városáig húzódó hegyei között is, valamint délen, a Tigris és az Eufrátesz közötti területen, ahol Kurdisztán nyugati határát az Eufrátesz alkotja.¹⁵ Kurdisztán földrajzi kiterjedése az évek során sokat változott, köszönhetően a különböző politikai, gazdasági és társadalmi viszonyoknak. Bár létezett egy részben független Kurd emirátus: Ardalan a 19. század közepén, de soha nem volt a modern értelemben vett független állam, önálló Kurdisztán.

12 Michael M. Gunther: *Historical Dictionary of the Kurds: Historical Dictionaries of Peoples and Cultures*, The Scarecrow Press Inc., Lanham-Maryland-Oxford, 2004, 19-21. o.

13 Bois Thomas and Vladimir Minorsky: *“Kurds, Kurdistan.”* - Encyclopedia of Islam. Vol. 5. Szerkesztve: Clifford Edmund Bosworth, Hollandia, Brill, 1986.

14 Husain Shors: A kurdok eredete, nyelve és vallása., 2008. December, In: *Valóság*, 4. o.

15 Balázs Judit: *Törökország Kelet és Nyugat között*, Budapest-Kairó, 2009, 172-173. o.

A modern kurd nacionalizmus első jele Sheikh Ubeydullah¹⁶ 1880-as sikertelen felkelése, más történészek csak törzsi-vallási zavargásnak tartják a kurdok érdekérvényesítési próbálkozásait.¹⁷ Az Első Világháború előtt Kurdisztánt ketté osztotta a az Oszmán- és a Perzsa Birodalom. A háború után viszont már öt különböző állam területére volt szétosztva, Törökország kapta 43%-át, ezt követi Irán 31%-al, majd Irak 18%, Szíria 6% valamint az egykori Szovjetunió kapta 2%-át a területnek amely a mai Örményország és Azerbajdzsán határain belül tehető.¹⁸ A világháborút követően Kurdisztán elszegényedett, erőtlenséggel, nagyrészt hajléktalan lakosságú ország képét mutatta, amelyet nyomorúság és betegség sújtott.¹⁹

16 Forradalmár, az első modern kurd nacionalista harc vezetője, követelte egy független kurd állam elismerését az Oszmán Birodalom beavatkozása nélkül.

17 Michael M. Gunther: *Historical Dictionary of the Kurds: Historical Dictionaries of Peoples and Cultures*, The Scarecrow Press Inc., Lanham-Maryland-Oxford, 2004, 29. o.

18 Uo. 26. o.

19 Balázs Judit: *Törökország Kelet és Nyugat között*, Budapest-Kairó, 2009, 174. o.

A kurdok vallása

Az arab hódítás és az iszlamizáció előtt a legtöbb kurd a zoroasztrizmus híve volt mely a Közel-Kelet legrégebbi vallása a Zoroasztrianizmus. Ez a Zarathustra (Kr. e. 630 - 553) által alapított kétistenhívő vallás arra a hitre alapul, hogy a valóságnak van jó és rossz oldala, az embereknek pedig szabad akaratuk van, melynek révén meg kell találniuk a jó utat. A VII. században az iszlám erőszakos terjeszkedése nyomán az iszlám vallás Kurdisztán területén is elterjedt. Így ma a kurdok zöme muszlim vallású, nagyobb részük szunnita kisebb részük síita, jezídi, alevi, keresztény, zsidó, és még néhány egyéb vallás és híve. A nem hivatalos adatok szerint a kurdok 90%-a muszlim, legtöbbjük szunnita, azon belül a sáfíta (jogi) iskolához tartozik.²⁰ A keresztény vallás először 33-ban jutott el a kurdok lakta területekre és Örményországba, majd a III. században a rómaiak Szírián keresztül fokozatosan terjesztették. Az örmények és a kurdok egy része elfogadta az új vallást.²¹

Előfordul még a kurdok között a Yezidi vallás. A legtöbb yezidi hitű ember az Iraki kurdok között van. Ez a vallás szintézise a pogány, zoroasztriánus, manicheus, zsidó, nesztoriánus keresztény és muzulmán elemeknek. A yezidik hisznek egy már passzív teremtő istenben, és Malak Ta'us-ban, a Páva Angyal-ban, aki az isteni akarat végrehajtója. A yezidik csak Ádámtól származtatják magukat, Évától nem, így különböznek az emberiség többi részétől. Ebből következik, hogy yezidinek születni kell, a vallást fölvenni nem lehet.²²

Egy másik része a kurd társadalomnak az Alevizmus követője. Alevi hitű emberek elsősorban Törökország területén élnek. A legtöbb alevita török vagy kurd származású. Az alevizmus tulajdonképpen nem vallás, hanem egyfajta hit, humanisztikus világnézet, amely Törökország keleti részéről, Anatóliából származik és különböző kulturális értékeket, és nézeteket egyesít. Az aleviták nem járnak mecsetbe, nem tartják a muszlim ünnepeket és nem böjtölnek Ramadánkor. Általánosan elmondható, hogy az aleviták szociálisan érzékeny emberek, számukra a központban az ember áll, a férfiakat és a nőket egyenlőnek

20 Husain Shors: A kurdok eredete, nyelve és vallása., 2008. December, In: *Valóság*, 5. o.

21 Balázs Judit: *Törökország Kelet és Nyugat között*, Budapest-Kairó, 2009, 175. o.

22 <http://www.yezidihumanrights.org> (2013.05.07)

tekintik. Az emberiség isteni jellegét hangsúlyozzák egy, az emberiségen kívül és a felett álló istennel szemben.

Az aleviták között sok haladó szellemiségű, szociáldemokrata és liberális beállítottságú művész, politikus, író található. Az aleviták társadalmi-vallásos összejövetele a cem (dzsem), amelyen a férfiak és a nők egyaránt részt vesznek. Sok helyen az alevizmust a síita egyik irányzatának tüntetik fel, holott a két hit közötti egyetlen közös vonás Imam Ali, a negyedik kalifa tisztelete.²³

²³ About alevism., In: *Look Lexicon*, <http://looklex.com/e.o/alevism.htm>

A kurd nyelv

A kurdok által anyanyelvként beszélt dialektusok az indo-iráni nyelvcsaládon belül a nyugat-iráni csoportba tartoznak. Korábbi orientalista kutatók feltételezték, hogy – a nyilvánvaló eltérésektől eltekintve – a kurd dialektusok jelentős egységet alkotnak.²⁴ Több eltérő klasszifikáció létezik a különböző dialektusok osztályozására. A kurd nyelv az indoeurópai nyelvcsalád indoiráni ágának ÉNy-iráni csoportjába tartozó nyelv. Nyelvjárási szempontból rendkívül tagolt. Négy fő csoportra oszlik:²⁵

1. Kurmanci

- Északi dialektus, főleg Törökország és Szíria területén beszélik

2. Sorani

- Középső dialektus, Irak és Irán területén beszélik

3. Kirmancki

- Ezen belül három dialektus: Kirdkî, Dimilkî, Zazakî
- Törökország területén beszélik

4. Lorani

- Elsősorban Irán területén beszélik

A nyelvi megosztottságot objektív tényként kezelhetjük, de ennek jelentősége az egységes kulturális, nemzeti identitás megteremtésénél nem tartozik a legfontosabb dolgok közé. A közös nyelv megkönnyíti a tömegek közti kapcsolattartás és a mobilizálásukat, de számos példa van arra, hogy közös nyelv nélkül is kialakultak egységes nemzetállamok.

24 Vidák Rózsa: Változó identitások : kurdok a török nemzetállamban, In: *Külügyi Szemle* 2007/4, 45. o.

25 <http://www.kurdistan.hu> (2013.05.07)

II. A kurd nemzeti öntudat és a kurd pártok kialakulása

A nemzeti „ébredés” időszaka

A politikai öntudatra ébredés legfontosabb irodalmi megjelenése annak az Ahmed-e Khaninak a művében érhető tetten, aki 1694–1695-ben újrafogalmazta a Mem Znn című közismert kurd alkotást. Ahmed-e Khani visszautasította azokat a nézeteket, amelyek szerint a tudatlanság az oka a kurdok szerencsétlen politikai helyzetének. Szerinte a kurdok azért élnek alárendelt viszonyban, mert „árvák”, azaz nincsen olyan uralkodó, aki egybefogná a kurd vezetőket, s független királyságot hozna létre. A helyi vezetők ugyanis, noha bátorságban jeleskedtek, nem szándékoztak egy kurd király szuverén hatalma alatt egyesülni. A kurd nacionalizmus második nagy apostola Haji Qadiri Koyi költő és mullah volt (1817–1897). Egyaránt támadta a papi vezetőket (mullahokat), akik szerinte nem foglalkoztak a kurd nyelvvel, valamint a világi vezetőket, akiket nem érdekelt saját népük sorsa. Életének utolsó éveit Koyi a kozmopolita Isztambulban töltötte, így tudomása volt a nacionalista megmozdulásokról. Folyamatosan hangsúlyozta a kurd nyelv használatának fontosságát. Habár a költészetet használta fel gondolatainak közvetítésére, kurd nyelvű újságok megjelentetését is sürgette. Khani és Koyi politikai nézeteinek alapja az volt, hogy a kurdok önálló nemzetet alkotnak, saját nyelvvel, szülőfölddel és életvitellel. A politikai függetlenedéshez vezető utat egy független és egyesült kurd állam megvalósításában látták. Khani ezt úgy képzelte, hogy a kurd vezetők erőskezű király hatalma alatt egyesülnek. Koyi azonban túllépett ezen, s mind a nemzeti függetlenedést, mind a kurd társadalom átalakulását szorgalmazta.²⁶ Habár az említett modern gondolatok folyamatosan ismétlődtek a kurd költészetben és újságírásban, olyan társadalmi erők, amelyek e gondolatokat politikai pártokká és platformmá formálták volna, csak az 1940-es években jelentek meg. A kurdok a köztársaság létrejöttével és a nacionalista török diskurzus miatt hamar kiábrándultak az atatürki rendszerből. Ráébredtek, hogy a központosító kormányzat nem lát bennük többet egyszerűen asszimilálható muszlimoknál.

A felismerés többszöri véres felkelésekhez vezetett, melyek rendre el is buktak. Az utolsó jelentősebbre 1937- 38-ban került sor Dersim (ma Tunceli) tartományban. Kemal halálával a harcok elcsitultak, s ezzel a hegyi töröknek nyilvánított kurdok lekerültek a

²⁶ Husain Shors: A kurdok eredete, nyelve és vallása., 2008. December, In: *Valóság*, 5. o.

belpolitikai napirendről. Képviselőket nem kaptak a kezdődő kétpártrendszer idejében sem, a nacionalista diskurzus továbbra sem engedte a kurd kisebbség elismerését, akár jobb, akár baloldaltól.²⁷

Az 1950-es években a kurd lakosság körében megindult a modernizáció. A keleti területek gazdasági lemaradása napjainkig megmaradt, a tőke és technológia beáramlásával megindult egyfajta társadalmi átalakulás, átszerveződés. Az XX. század végére már csak kb. 30 ezer félnomád életmódot folytató kurd maradt. Egyre többen kezdtek bevándorolni a városokba, melynek legnagyobb kedvezményezettjei a térségi központok, Diyarbakir, Urfa, Batman, Van, Mardin lettek.²⁸ A kurdok által benépesített kelet-anatóliai régióban 1927-hez képest 1965-re 162%-kal nőtt a városiak aránya, Kelet-Anatóliában pedig 207%-kal.²⁹ A kurdok megállíthatatlannak tűnő beolvadása – melyet részben a városiasodás, részben az oktatás segített elő – ellen az 1970-es évektől egyre komolyabb tendenciák kezdtek hatni, főként a demográfiai növekedés. A kurdok demográfiai növekedésével párhuzamosan a modernizálódó keleti területek – ha lassan is –, de kitermelték a népnemzetföltő értelmiségi elitet. Ez a réteg először a doğuçuluk („keletizmus”) keretében kezdte el hirdetni a változást. Ez ugyan még nem nacionalista áramlat volt, hanem a modernizáció szemszögéből kritizálta a rendszert, és követelte az ország keleti területének fejlesztését; de a török csendőrség biztonsági okokból 1959-ben letartóztatta a vezetőit.³⁰

Ebben az időszakban modernizációs problémaként jelentkeztek azok a területek ahol lejátszódott a törzsi kötelékek fellazulása valamint a feudális társadalom átalakulása. Ezen területek elmaradottsági problémáit csak a baloldali pártok voltak hajlandóak felvállalni, de ezek a pártok sem váltak a kurd társadalom szószólójává. A radikálisabb kurd vezetők nemzeti céljaik hirdetésére, megvalósítására csak a rendszerrel szemben

27 Egresi Zoltán: *A török demokrácia és pártrendszer 60 éve*, Grotius E-Könyvtár, 2010, 23. o.

28 Egresi Zoltán: *Repedező nemzetállam? A török nemzetépítés és kurd nemzetalkotás*, Grotius E-Könyvtár 2011, 31. o.

29 Cebat Geray: *Urbanization in Turkey.*, Office of U.S. Economic Coordinator for CENTO Affairs, Ankara, 1966, 162. o.

30 Egresi Zoltán: *Repedező nemzetállam? A török nemzetépítés és kurd nemzetalkotás*, Grotius E-Könyvtár 2011, 31. o.

tehetek kísérletet. Eme tényezők kölcsönhatásaként az 1970-es években több tucat kurd felszabadítási szervezet alakult, jellemzően kommunista háttérrel.³¹

Az 1960-as puccs nehezebb helyzetbe hozta a kurdokat. Eltörölték a kurd helyneveket, és kb. 500 kurd értelmiségi bebörtönöztek. Az iraki felkelés idején a törökök a terület biztosítására egységeket vontak össze a térségben, megelőzendő egy lehetséges felkelést. Kelet-Anatóliában végül 1967-ben robbant ki kisebb felkelés két, a kurdokat erősen kritizáló újságcikk hatására: „Akárki, aki nem érzi magát töröknek, vagy boldogtalannak érzi magát Törökországban, az szabadon elmehet: a határok nyitva vannak.”³² Viszont az 1971-es katonai puccs súlyos csapást mért rájuk. A párt számos vezetőjét letartóztatták és meggyilkolták, sokan menekültek külföldre. 1973-ban Törökország újra megpróbált visszatérni a demokratikus intézményekhez, ennek hatására újra lehetőség nyílt kurd szervezetek létrehozására, de az ekkor alakult kurd szervezetek és pártok radikálisabbá váltak mind politikai nézeteik, mind cselekedeteik tekintetében. Politikailag nem reális követelésekkel léptek fel, mint például Nagy-Kurdisztán vagy egy önálló kurd állam létrehozása. Ezzel együtt cselekedeteik is megváltoztak, az erőszakos eszközöket tartották a legalkalmasabbnak a török agresszióval, elnyomással szemben.³³

Ez az elnyomás jelentősen megnövelte a Kurd Munkáspárt népszerűségét és erejét, amely így 1984-ben fegyveres harcot indított a török állam megdöntése és egy önálló kurd állam létrehozása érdekében. A kurdok ezen lépése pedig csak megszilárdította a törökök nacionalizmusát. A kurdok és a törökök között 1984 óta tartó fegyveres konfliktusok máig összesen mintegy harmincezer halálos áldozatot követeltek. Ez a „háború” Törökország legsúlyosabb belpolitikai problémáját és egyben az ország Európába való integrálódásának legnagyobb akadályát jelenti. Nyugat-Európa államai – a kérdést jelentősen bagatellizálva és leegyszerűsítve – pusztán mint egy elnyomott kisebbségre tekintenek a kurdokra, akiknek az alapvető emberi jogait sem biztosítja a török többség. Ankara szemében pedig a kurdok egy külföldről támogatott terrorista csoportként jelennek meg, akik fegyveres akcióikkal gyengítik az állam egységét, és társadalmi-gazdasági válságba sodorták az ország dél-keleti részét. Természetesen egyik megállapítás sem fedi teljesen a valóságot,

31 Egresi Zoltán: *A török demokrácia és pártrendszer 60 éve*, Grotizs E-Könyvtár, 2010, 23-24. o.

32 Chaliand, Gerard: *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan.*, Olive Branch Press, 1993, 79. o.

33 Majid Deiry: *A kurdok eredettörténetétől a nemzeti elismerésig.*, 2003. November, In: *Korunk*, 15. o.

amely egy rendkívül összetett és sokrétű társadalmi, gazdasági, politikai, ideológiai és nemzetközi dimenziókkal rendelkező problémakört jelent annak ellenére, hogy a török és a kurd lakosság között csak ritkán robban ki nyílt összeütközés, illetve hogy kurd származású üzletemberek és politikusok Törökország gazdasági és politikai vezetésében sokszor fontos szerephez jutottak.³⁴

Az önálló kurd állam tervét a *PKK* erőszakos politikája miatt azonban egyre kevesebben támogatták. Ezzel szemben sokkal inkább akartak a kurdok egy török állam keretei között élni, amely az 1980-as és 1990-es években kiterjedt tárgyalásokat folytatott az Európai gazdasági Közösséggel, illetve a *Maastrichti Szerződés* hatályba lépésétől kezdve (1993. november 1.) az Európai Unióval. A *PKK* ennek ellenére nem tűnt el a történelem süllyesztőjében. Ennek alapját a párt folyamatos és jelentős anyagi bevétele biztosítja, ami elsősorban tiltott narkotikumok előállításából, finomításából és Nyugat-Európába való csempészetéből származik.³⁵

34 Zoltán András: *Az „örökzöld” kurdkérdés és a ciprusi probléma,*
<http://epa.oszk.hu/00400/00462/00011/2.htm#E16E58>(2013.05.07)

35 Uo.

A kurdok helyzete az Első Világháború után

Az Oszmán Birodalom az első világháborúban vereséget szenvedett és kapitulált, október 30.-án aláírták a fegyverszünetről szóló egyezményt és a térségben teljes átalakulás, egy új korszak vette kezdetét. A győztes hatalmak, tehát az angolok, a franciák és az oroszok már a háború befejezése előtt titokban megegyeztek a „beteg ember” területeinek egymás közötti felosztásában („Keleti Kérdés”). Az angolok és a franciák már 1916-ban megállapodtak az Oszmán Birodalom területeinek felosztásában, a „Sykes-Pikot”- egyezményben. Az oroszoknak Örményország és Kurdisztán északi területeit szánták. A franciák megkaphatták Szíriát és a Moszul körüli kurd területeket, Nagy-Britannia pedig Mezopotámiát és az onnan délre eső területeket Palesztináig. Ezt követően Oroszország kilépett minden megkötött egyezményből az Oszmán Birodalom felosztásával kapcsolatosan mivel októberi forradalom megdöntötte a cári rendszert. Az angolok és a franciák is befolyási övezetük újbóli felosztására kényszerültek, mivel később az amerikaiak is bele akartak szólni.³⁶

A legvitatottabb terület a moszuli tartomány volt, amely megfelel a mai iraki kurd területeknek. Ezeken a területeken vannak a világ egyik leggazdagabb olajmezői. A terület a „Sykes-Pikot”- egyezmény alapján a franciák fennhatósága alá került volna, de a britek gyorsan elfoglalták mielőtt a franciák betehették volna ide a lábukat. A moszuli tartomány a kurdok számára szimbólummá vált, és a körülötte kialakult viták megpecsételték sorsukat, hiszen ez a terület akkoriban a világ egyik legfontosabb stratégiai pontjának számított a gazdag olajmezők miatt. A kurdok úgy vélik, hogy ők az egyetlen jogos tulajdonosok ennek a területnek, de sok beleszólásuk ekkor nem volt a sorsába.³⁷

1918 és 1920 között Kurdisztán területén egy hatalmpolitikai vákuum alakult ki, a szultán hatalma csak Isztambulra terjedt ki, a hadsereg szétesett. Ez lehetett volna a kurdoknak a legalkalmasabb történelmi pillanat az önállóság megszerzésére, de a kurd vezetők képtelenek voltak kihasználni a helyzetet mivel a törzsi-, vallási hűség ekkor még sokkal erősebb volt a nemzeti öntudatnál kurd körökben. Az értelmiség a konzervatív és a

36 Michael M. Gunther: *Historical Dictionary of the Kurds: Historical Dictionaries of Peoples and Cultures*, The Scarecrow Press Inc., Lanham-Maryland-Oxford, 2004, 26. o.

37 Husain Shors: A kurdok eredete, nyelve és vallása., 2008. December, In: *Valóság*, 5. o.

modern gondolkodásúak között oszlott meg, az előbbi a kurd autonómia híve volt az Oszmán Birodalmon belül és a szultáni hatalom újraélesztését szorgalmazta, az utóbbi pedig az önálló kurd állam létrehozásában látta a megoldást. A két szárny inkább egymás ellen fordult, egymást gyengítette a fő cél megvalósítása helyett.³⁸Végül egyiküknek sem sikerült céljuk közelébe se jutni és az események további fejlődésében erőtlen szereplők maradtak.³⁹

1920. augusztus 10-én az oszmán kormány aláírta a sèvres-i békeszerződést a győztes hatalmakkal, benne a harmadik fejezet Kurdisztán címszó alatt a 62. 63. és a 64-es cikkelyekben a kurdkérdést így tárgyalta:⁴⁰

62. cikkely:

„Egy Konstantinápolyban székelő, három tagból álló bizottság, amelynek tagjait a brit, a francia és az olasz kormány nevezi ki, a jelen szerződés hatályba lépésétől számított hat hónapon belül tervezetet dolgoz ki a túlnyomórészt kurdok lakta területek helyi autonómiájáról. Ezek a területek az Eufrátesztől keletre, Örményország déli határától délre (később meghatározásra kerülő módon) és Törökország szíriai és mezopotámiai határaitól északra (ahogyan azt a 27. cikkely II. 2. és 3. szakaszai meghatározzák) helyezkednek el. Ha a szóban forgó kérdésben a bizottság nem tudna egységes álláspontot kialakítani, a bizottság tagjai az ügyet saját kormányaik elé terjesztik. A tervezet teljes biztosítékot fog nyújtani a káldeusok és más faji vagy vallási kisebbségek védelmére e területeken. E célból egy brit, francia, olasz, perzsa és kurd képviselőkből álló bizottság látogatja majd meg a térséget, hogy a helyzetet megvizsgálja, s ha szükséges, döntsön arról, milyen kiigazításokra van szükség a török határnak azon a szakaszán, ahol az – a jelen szerződés rendelkezéseivel összhangban – egybeesik a perzsa határral.”

63. cikkely:

38 Husain Shors: A kurdok eredete, nyelve és vallása., 2008. December, In: *Valóság*, 4. o.

39 Balázs Judit: *Törökország Kelet és Nyugat között*, Budapest-Kairó, 2009, 169. o

40 Majid Deiry: A kurdok eredettörténetétől a nemzeti elismerésig., 2003. November, In: *Korunk*, 10. o

„A török kormány ezennel kész elfogadni és végrehajtani a 62. cikkelyben említett két bizottság határozatait, legkésőbb három hónappal azután, hogy ezek kapcsolatba léptek kormányaikkal.”

64. cikkely:

„Amennyiben a jelen szerződés hatályba lépésétől számított egy éven belül a 62. cikkelyben meghatározott területeken élő kurd lakosság olyan arányban folyamodik a Nemzetek Szövetsége Tanácsához, amely az e területeken élők többségét teszi ki, s kéri függetlenné válását Törökországtól, továbbá ha a Tanács úgy ítéli meg, hogy ez a nép alkalmas arra, hogy függetlenné váljon, s ezért javasolja számukra a függetlenség megadását, ez esetben Törökországnak el kell fogadnia a javaslatot, és le kell mondania a nevezett területekre vonatkozó jogairól és jogcíméről. Az említett jogokról való lemondással kapcsolatos részletes rendelkezések a Szövetséges Főhatalmak és Törökország közötti külön megállapodás tárgyát képezik majd. Amennyiben és amikor az említett jogokról való lemondásra sor kerül, a Szövetséges Főhatalmak semmiféle akadályt nem fognak gördíteni az elé, hogy azok a kurdok, akik Kurdisztánnak ama részét lakják, amelyet ez ideig a moszuli vilajet foglalt magában, saját elhatározásukból független kurd államban egyesüljenek.”⁴¹

A republikánus Musztafa Kemal Atatürk 1919-ben az erzerumi nemzetgyűlésen egyenjogúságot és egységes bánásmódot ígértek a kurdoknak, nem ismerte el a sèvres-i szerződést. 1923-ban megalakult a Török Köztársaság. A politikai fejlődés az új hatalmi egyensúly és érdekek szerint irányt váltott. Nagy-Britanniát csak a kurd olajmezők birtoklása érdekelte így csak ennek függvényében foglalt állást a kurd kérdésben. Tehát a kurd állam létrehozása és a moszuli kérdés szándékosan maradt egy nyitott vita tárgya hosszú ideig. A britek érdeke azt kívánta, hogy a kurdoknak ne legyen önálló államuk, mert szerintük a kurdok nem hosszú távú partnerként viselkednek, és ezért jobb, ha az olajban gazdag moszuli tartomány az általuk létrehozott új iraki államhoz csatlakozik, mely mandátumuk alá került.⁴²

Az új Török Köztársaságnak is sikerült legyőznie az ellenséges görögöket, akik a nyugati görögök által lakott térségekért harcoltak, így 1923-ban a sèvres-i szerződés

41 Lugosi Győző: *Dokumentumok a Közel- és Közép-Kelet történetéhez (1914–1980)*. Budapest., 1989. 16. o.

42 Majid Deiry: A kurdok eredettörténetétől a nemzeti elismerésig., 2003. November, In: *Korunk*, 11-12. o.

helyett a lausanne-i szerződés lépett életbe, melyben a törökök lemondtak sok szigetről, távoli területekről a győztes hatalmak javára, cserébe a győztes hatalmak nem hozták szóba a sèvres-i szerződésben említett kurd vonatkozású kérdéseket.

Formálisan Nagy Britanniának és a Népszövetség Tanácsának kellett döntenie a kurd állam létrehozásának kérdéséről. Az angolok nem mondtak igent vagy nemet a kérdés kapcsán, öncélúan nyitva hagyták a kérdés hogy nyomást gyakorolhassanak az iraki kormányra és a kurdokra. Arra az esetre, ha az olajkoncessziók ellen fordulna, az angolok egy kurd állam létrehozásával fenyegették meg az iraki kormányt, amikor pedig arra volt szükségük, hogy a kurd területeken nyugalom legyen, azzal tartották sakkban a kurdokat, hogy megakadályozzák az önállóságukat. Nagy Britannia célja az volt, hogy az olajban gazdag és stratégiaiilag fontos területeket maguk kontrollálják. Több terv is fölmerült a Irakkal kapcsolatosan de végül az angolok úgy döntöttek, hogy Irakot a moszuli térséggel együtt kell létrehozni, és majd könnyen felügyeletük alatt tudják tartani. 1925. november 21-én és december 16-án a Népszövetség a Hágai Nemzetközi Bíróság határozata alapján Moszult Irakhhoz csatolták. 1930-ban az angolok elismerték Irak önállóságát, és 1932-ban tagként is felvették a Népszövetségbe. Ezzel az önálló kurd állam létrehozásának kérdése feledésbe merült, és a kurdok egyelőre elvesztették minden reményüket. Négy ország, Törökország, Irán, Irak és Szíria között osztották fel őket. Számos véres felkelést indítottak a függetlenségük kivívása érdekében, de sem szervezettség terén sem katonailag nem volt semmi esélyük és legtöbbször lemészárolták őket.⁴³ Ezt a végleges felosztást egyesek nem is felosztásként értelmezik, azzal érvelve, hogy korábban sem létezett egységes Kurdisztán, illetve a kurdoknak nem volt önálló államuk, mintha felosztásról – és hazáról – csak akkor beszélhetnénk, ha állam is létezik.⁴⁴

43 Gunther, 2004, 27-29. o.

44 Majid Deiry: A kurdok eredettörténetétől a nemzeti elismerésig., 2003. November, In: *Korunk*, 13. o

A kurd pártok kialakulása

A legismertebb vezető, Abdullah Öcalan maoista háttérrel alapította meg 1978-ban a PKK-t, a Partiya Karkeren Kurdistan (Kurd Munkáspárt) nevű pártot, amely a keleti területeken a lakosság támogatását megnyerve 1984-től indította meg fegyveres harcát az állam ellen, a függetlenség jegyében. A párt pragmatizmusára jellemző, hogy a Mao által inspirált vezetőség a Szovjetunió összeomlása után elfordult a kommunista tételektől. A PKK azonban fegyveres akciói miatt eleve elvesztette a lehetőséget, hogy helyet kapjon a török nemzetgyűlésben.⁴⁵ Abdullah Öcalannak Kenyában történt letartóztatásával és hazahurcolásával nagy csapást mértek a pártra. A PKK hosszú időre egyoldalúan fegyverszünetet hirdetett, lemondott radikális követeléseiről és az erőszak alkalmazásáról, a párt nevét KADEK-ra, vagyis Kurdisztáni Szabadság és Demokrácia Kongresszusa névre változtatta. A KADEK törekvése az, hogy legális pártként, törvényes működési engedéllyel, törvényes és demokratikus kereteken belül tevékenykedjen. A török álláspont azonban változatlan, továbbra is elutasít mindenfajta kurd elnevezésű szerveződést.⁴⁶ Az 1990-es évek eleje új fejezetet nyitott a török politikai rendszerben: az addig a török lakossággal hasonló módon szavazó kurdok között megjelentek az első kurdalapítású pártok, melyek már képviselőket juttathattak a TBMM-be. A kurdok – legalábbis egy részük – politikai „öntudatra” ébredtek. Ezzel kezdetét vette egy napjainkban is tartó, ciklikus folyamat, melynek modellje következőképpen írható le: függetlenként, vagy más pártok (rendszerint baloldaliak) színeiben bejut a nemzetgyűlésbe néhány kurd képviselő; ezek egy csoportja létrehoz egy demokráciáért küzdő pártot, melyet később az alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősít hivatkozva azon passzusokra, melyek szerint az állam integritását kérdőjelezi meg. Emiatt a pártprogramok csak nagyon finoman tesznek említést a kisebbségekről, akkor is emberi jogi köntösbe bújtatva. A kurd mozgalmak eredetére való tekintettel pedig inkább baloldali programot hirdetnek.

A nemzetgyűlésbe bejutó kurd képviselők először 1990-ben alapítottak kurd pártot, mely a HEP nevet vette fel (Népi Munkapárt - Halkın Emek Partisi). A HEP képviselői a balközép SHP soraiból lépett ki, s azzal szövetségben 22 képviselőt juttatott a nemzetgyűlésbe 1991-ben. Ott azonban Leyla Zana, a legnagyobb kurd város, Diyarbakir

45 Egresi Zoltán: *A török demokrácia és pártrendszer 60 éve*, Grotizs E-Könyvtár, 2010, 24-26. o.

46 Majid Deiry: A kurdok eredettörténetétől a nemzeti elismerésig., 2003. November, In: *Korunk*, 15. o

képviselőnöje kurd nyelven szólalt fel a törvényhozásban, ami a török képviselőtársak tiltakozását váltotta ki. A keleti területeken ezalatt tovább folytatódtak a török hadsereg hadműveletei, végül 1993-ban feloszlatták a pártot. A következő próbálkozás, a HEP várható feloszlátását megelőzendő 1992-ben alapított ÖZDEP (Özgürlük ve Demokrasi Partisi – Szabadság és Demokrácia Pártja) volt.⁴⁷

Mivel azonban programja magába foglalta az ország föderalizálásának javaslatát, eljárást kezdeményeztek ellene, s 1993 végén feloszlatták.⁴⁸ 1993-ben a HEP néhány tagja megalapította a Demokratikus Pártot (Demokrasi Partisi – DEP), mely azonban egy évet élt meg. A következő párt, a HADEP már időállóbbnak bizonyult: a Murat Bozlak vezette formáció 1994-től 2003-ig folytatta munkáját. Végül – a már felvázolt forgatókönyvnek megfelelően az alkotmánybíróság a területi integritás elleni tevékenység vádjával feloszlatta a pártot, 46 tagját 5 évre eltiltotta a politikától. Az 1997 óta létező másik kurd párt, a Demokratikus Néppárt (Demokratik Halk Partisi – DEHAP) 2005-ben jutott ugyanerre a sorsra.⁵³ 2005-ben a korábban már ismert vezetők, köztük Leyla Zana megalapította a Demokratikus Társadalom Pártját (Demokratik Toplum Partisi – DTP), melyhez a CHP egyik képviselője, a kurd származású Ahmed Türk is csatlakozott (később ő lett a párt vezetője). Mivel a 10%-os választási küszöb elérésére nem sok esélye volt a szervezetnek, ezért a 2007-es választásokon független képviselőként 20 tagja jutott be a nemzetgyűlésbe, ahol aztán megalapították a DTP frakcióját. A keleti területeken a kurd párt legnagyobb ellenfele az AKP volt, mely jelentős mértékben növelte szavazatainak arányát: a 2002-es 32%-ról 2007-ben 55%-ra.⁵⁴ Mindez annak köszönhető, hogy az AKP nagyarányú fejlesztésbe kezdett az elmaradott, harcok sújtotta keleti, délkeleti területeken, ami sok ember számára kézzelfoghatóbb eredmény volt. Ráadásul a kormánypárt több esetben is kedvezett a kurdoknak, rádióadások és kurd nyelvű tv- csatorna alapításával.

A párt folyamatosan kiállt a kisebbségi jogok mellett, és a 2009 nyarán-őszén megkezdett nagy társadalmi-politikai vitában, mely a kurd kérdést kívánta rendezni, szintén részt vett. Azonban 2009. december 11-én az alkotmánybíróság a PKK-val való összejátszás vádjában bűnösnek találta, s feloszlatta a pártot. Vezetőjét, Ahmed Türköst pedig öt évre eltiltotta a politikától. 2008 folyamán sor került hasonló eljárásra, akkor még

47 Egresi Zoltán: *A török demokrácia és pártrendszer 60 éve*, Grotizs E-Könyvtár, 2010, 27. o.

48 <http://www.ofkparis.org/english/hadep-historique.htm> (2013.05.08)

a DTP elkerülte a betiltást. Jelenleg egy kurd párt van, a 2009 tavaszán alapított Béke és Demokrácia Pártja (Bariş ve Demokrasi Partisi – BDP), amely azonban már most eljárással néz szembe.⁴⁹

A kurd identitás radikalizálódása(1984-1999)

A PKK terroristamerényletek sorozatával, főleg 1984 és 1999 között polgárháborús állapotot idézett elő a délkelet-anatóliai tartományokban, a harcokban több tízezer ember veszítette életet. A PKK-nak sikerült nagyobb tömegeket mozgósítania valamint széles körű anyagi és erkölcsi támogatást szereznie.⁵⁰ Törökországban, ebben az időszakban érte el az iparosodás az egyik tetőpontját, ennek következtében a kurdok java része bér munkássá vált. Öcalan őket akarta megnyerni, amikor ötvözte a marxista–leninista alapú osztályharcot a nacionalizmussal. Gazdasági és szociális problémákkal küszködött az ország és a problémákat Öcalan megmozdulásai csak fokozták. A reménytelenség és elmaradottság egyre több támogatót jelentett a PKK-nak. Ankara a kitelepítést azzal indokolta, hogy a helybeliek együtt működtek a PKK-val. A kitelepítést sokszor csak azzal a feltétellel lehetett elkerülni, ha valaki hajlandó volt csatlakozni az úgynevezett faluőr rendszerhez, és az állam finanszírozta, hogy a PKK Ellen harcoljanak. Állandósultak a tisztoztatások, a bosszúhadjáratok. A minimális szociális ellátás, az oktatás, a gazdaság teljesen ellehetetlenedett. A PKK gyakori célpontjai voltak a tanárok, mivel a kemalista hivatalos ideológiát közvetítették.⁵¹ 1987-től tíz tartományban életbe léptették a hadijogot, a civil lakosság nagy része kimenekült, a faluőrök rendszere uralkodott és bevezették a rendkívüli állapotot. Mindez csak még több ürügyet és lehetőséget szolgáltatott a PKK terrorakcióinak kivitelezésére és a kormány hatalmi visszaélésére. A kurdkérdést a török kormány terrorista problémának tekintette, tehát a hadsereg hatáskörébe tartozott. A kurdok radikalizálódása és elidegenítése az államhatalomtól eleve lehetetlenné tette, hogy egy mérsékelt kurd párt tömegtámogatást érjen el. Kívülről egyértelmű etnikai tisztoztatásnak látszott a kurd probléma annak ellenére, hogy Törökország nem ismerte el

49 Egresi Zoltán: *A török demokrácia és pártrendszer 60 éve*, Grotizs E-Könyvtár, 2010, 26. o.

50 Radu Michael: „*The rise and fall of the PKK*”,. Orbis, USA, Vol. 45, Nr.1. 2001, 47. o.

51 Vidák Rózsa: Változó identitások: kurdok a török nemzetállamban, In: *Külügyi Szemle 2007/4*, 55. o.

még a létüket sem az ország területén. Mindez kiváltotta a kurd identitás radikalizálódását. A kurdok az üldöztetés által aktívan élhették meg kurdságukat, ami hozzájárult közös sorstudatuk és az egymás iránt érzett szolidaritásuk kialakulásához.⁵²

52 Uo. 56. o.

III. A kurdok elleni atrocitások az Atatürki rendszerben(1919-1938)

Musztafe Kemál Atatürk

Musztafa Kemál Atatürk a Török Köztársaság megalapítója és első elnöke. Katonaként az 1919-23-as török függetlenségi háború hőse, a háború alatt fokozatosan kiszorította az országból a görög, olasz, francia és brit csapatokat, felszámolta a lázadásokat, eltörölte a szultánságot, majd 1923. október 29-én kikiáltották a köztársaságot.⁵³ Kemal Atatürk az Első Világháború alatt katonaként szolgált, a háború után került kapcsolatba a politikai élettel. Konstantinápoly 1920-as brit megszállása alatt nemzetgyűlést hívott össze Ankarában melynek ő volt az elnöke. A Sèvres-i⁵⁴ békeszerződéssel nem értett egyet, ez egyik kiváltó oka volt a török függetlenségi háborúnak. A háború után, 1918. november 13-án Kemal állást kapott a hadügyminisztériumban, majd szembeszállt a szultáni kormánnyal és a törököket a nemzeti függetlenségük kivívására buzdította, mivel nem egyezett bele a háborút lezáró békeszerződésbe. Ankarában saját kormányt hozott létre.

A török szabadságharc során a török hadsereg folyamatosan visszafoglalta a megszállt területeket. Megverték a görögöket 1921 augusztusában Sakaryánál majd 1922 augusztusában Dumlupınárnál. A görög seregek kiszorítása után, 1923 július. 24-én új békeszerződést kötöttek az antanthatalmakkal Lausanne-ban, az 1920-as sèvres-i békeszerződés revíziójaként. 1923. október 29-én kikiáltották a köztársaságot, melynek első elnökévé Mustafa Kemal Atatürköt választották. Köztársasági elnökként Atatürk első lépése az alkotmány módosítása volt, majd minden erőfeszítését az állam és az egyház szétválasztásába tette. Bevezette a keresztény időszámítást, a latin betűk használatát és a Gergely-naptárt. 1926-ban a svájci jogrend alapján új törvénykönyvet vezetett be. Az új törvénykönyvben szerepelt a többnejűség betiltása és a fez⁵⁵ viselésének a betiltása is. Nemzeti oktatási rendszert vezetett be, eltörölte a vallási iskolákat és lehetővé tette a nők számára az egyetemi oktatást. Kemal Atatürk megváltoztatta az ország

53 <http://www.allaboutturkey.com/ataturk.htm> (2011-06-01)

54 Sèvres-i békeszerződés – Az I. Világháborút lezáró Törökországra vonatkozó békeszerződés.

55 Mohamedán viselet, csonka kúp alakú, vörös posztóból készült, bojtos fejfedő amely a marokkói Fez városáról kapta nevét.

gazdaságpolitikáját, nagy iparosítások mentek végbe. A iparosítás megterhelte az államháztartást és gazdasági válságot okozott. Megreformálta a mezőgazdaságot a „négyéves tervvel”, és minden állami irányítás alá került.

Próbáltak létrehozni több ellenzéki pártot is a demokrácia kialakításának érdekében, de ezek általában nem voltak hosszú életűek. A Haladó Köztársasági Párt (TCF) kampánya alatt kirobbant a kurd-felkelés, ezért betiltották a TCF pártot. A Szabad Köztársasági Párt (SCF) több régióban is többséget szerzett ezért hatósági közbelépésre a pártelnök feloszlatta. Atatürk gazdasági, politikai és társadalmi reformjai nélkülözhetetlen volt Törökország demokratizálódásában.⁵⁶

Musztafa Kemal hatalomra kerülése és a Török Köztársaság kikiáltása a kurd nemzeti mozgalom teljes leverését is jelentette, a kurd és Kurdisztán szavakat végleg kitörölték az iskolai tankönyvekből, lexikonokból és a földrajzi térképekről, betiltották a kurd nyelv használatát, bezárták a kurd iskolákat, tilos volt kurd neveket adni, és a továbbiakban nem volt szabad egyetlen kurd szót sem használni. A kelet-anatóliai területeken élő kurdok megnevezése ezentúl a „hegyi török” lett. Ezeket az intézkedéseket a legbrutálisabb eszközökkel tartatták be, annak érdekében, hogy elfojtsák a kisebbségi, nemzeti, vallási mozgalmakat, és hogy megvalósítsák a török nemzetállam létrehozását. Atatürk azt hitte, hogy még a huszadik században is képes erőszakkal létrehozni egy francia típusú nemzetállamot.⁵⁷

56 Flesch István: *A Török Köztársaság története*, Corvina Kiadó, Budapest, 2007, 19. o.

57 Majid Deiry: *A kurdok eredettörténetétől a nemzeti elismerésig.*, 2003. November, In: *Korunk*, 13. o

Kurd felkelések a török nacionalizmus születésekor

A Török Köztársaság létrejötte véget vetett a szultánságnak és kalifátusoknak. Ezt követően az egész XX. század folyamán kurd lázadások sorozatát követhetjük nyomon: Kockiri lázadás, Sheikh Said lázadása, Dersimi felkelés, Ararat lázadás.⁵⁸

1920-ban a Kizilbash Kockiri törzs valamiféle kezdetleges törzsi-nemzeti tudatra ébredve fellázadt Dersim tartományban, de több okból kifolyólag lényegében semmilyen sikert nem értek el. Tény, hogy a legtöbb Dersimi törzs ekkor még Mustafa Kemal Atatürköt támogatta mivel őt tartották a védelmezőjüknek aki összefogásra sarkalja a kurdokat és törököket, és megvédi őket a szunnita fanatikustól kiknek egy része Kurmanci⁵⁹ kurd volt, kik a felkelésben nem saját érdekeik érvényét látták, talán a felkelés sikertelenségének legfőbb oka ez a kurd megosztottság.⁶⁰ A Kockiri lázadást követően szó volt arról, hogy az új Török Köztársaság Nagy Nemzetgyűlése garantál egy korlátozott autonóm adminisztrációt egy kurdok lakta régióban, de mindez szertefoszlott az 1923-as Lousanne-i szerződésben.⁶¹ A törökök kihasználva a kurdok megosztottságát, végig az oszmán birodalmi tudatot és a muszlim összefogást hirdették.⁶² A török-kurd összefogás koncepció még 1923-ban összeomlott és a Mustafa Kemal Atatürk nyugati orientációja és nacionalizmusa eredményeként nagy erővel elkezdődött a török nemzetépítés, onnan folytatva ahol az ifjútörökök⁶³ abbahagyták.

58 Martin van Bruinessen: 'Genocide in Kurdistan? The Suppression of the Dersim Rebellion in Turkey (1937-38) and the Chemical War Against the Iraqi Kurds (1988), In: George J. Andreopoulos (ed.), *Conceptual and historical dimensions of genocide*, University of Pennsylvania Press, 1994, 173.old

59 <http://www.iranicaonline.org/articles/kurdish-tribes> (2013.06.01)

60 Egresi Zoltán: *Repedező nemzetállam? A török nemzetépítés és kurd nemzetalkotás*, Grotius E-Könyvtár 2011, 20. o.

61 Bruinessen, 1988, 173-174. o.

62 Egresi Zoltán: *Repedező nemzetállam? A török nemzetépítés és kurd nemzetalkotás*, Grotius E-Könyvtár 2011, 20. o.

63 Az ifjútörök mozgalom (törökül Jön Türkler) eredetileg az Oszmán Birodalom utolsó évtizedeiben működő, heterogén, nacionalista, alkotmánypárti politikai tömörülés volt, amely 1908-tól kis megszakítással 1918-ig kezében tartotta az állam irányítását. Hivatalos szervezetük az Egység és Haladás Mozgalma (Ittihád ve Terakki Dzsemijeti) volt, melynek egy szélsőségesen nacionalista, Talát, Enver és Dzsemal pasa által fémjelzett csoportosulása gyakorolta a tényleges hatalmat.

A kemáli nacionalizmus szolgáltatta az ideológiai alapot, „Béke itthon, béke a világban” jelszavának jegyében változtatta meg az egész török külpolitikát és látott neki a félsziget törökösítéséhez. Minden nem török nemzetiséget elnyomtak, a kurd identitást törvényen kívül helyezték. A kurdok egy általános felkelés megszervezésébe kezdtek.

A szervezkedők döntő részét még 1924-ben elfogták és csak kevesen maradtak szabadon. Köztük volt a felkelés vezetőjének kiszemelt Sheikh Said sejk, aki nemcsak a nakşibendi rend⁶⁴ első embere volt, hanem törzsfő is. Az ő személye egymagában egyesítette a vallási és politikai vezető képét, tehát nagy eséllyel fellephetett a szétagolt kurdok élén. Majdnem 15.000 felkelő állt az 52.000⁶⁵-es létszámú török csendőrséggel szemben. Ez volt az első ilyen nagy méreteket öltő kurd összefogás, melynek fő szervezője a Kurd Független Társaság, az Azadi. A fő cél a kurdok felszabadítása a török elnyomás alól és saját országuk fejlesztése. A felkelés gyors sikereket ért el 1925-ben, azonban külső támogatás hiányában a török túlerő, illetve az alevi törzsek ellenkezése miatt Said sejk elbukott. A vezetők nagy részét felakasztották. Sheikh Said sejk testvére, Sheikh Abdurrahman 1927-ben támadásokat kezdeményezett a török helyőrség ellen Palu és Malatya területeken. A lázadók elfoglalták Licet, Bingolt és Erzurum déli magaslatait. Eközben a török kormány bevetette ellenük a légierőt, de mindennek ellenére októberben elfoglalták Bayazint. Abdurahmann bosszút akart állni, Kurdisztán területére eső katonai bázisokat is kezdett megtámadni, kevés sikerrel. A török erősítés megérkezésekor könnyűszerrel kizavarták őket a régióból. A lázadás ismét kudarcba fulladt.

1927-1931 között létezett egy nemzetközileg nem elismert kurd köztársaság, az Ararat Köztársaság vagy török nevéen Agri Köztársaság. Az Ararat Köztársaság egy önjelölt kurd állam volt a mai Törökország keleti területén, Agri tartományban. 1927-ben kikiáltottak a Független Ararat Köztársaságot és folyamatos lázongásba kezdtek, vezetőjük Ihsan Nuri pasa. A harcok esélytelennek bizonyultak a külföldi támogatás és nemzetközi elismerés hiánya miatt. 1930-ra a török légierő folyamatosan bombázta a lázadókat mely

64 A nakşibendi rend egyike a számos szufi rendnek, amelyek a 14. században Közép- Ázsiában jöttek létre, alapítója Baha-ud-Din. Naksbend (1318–1389).

65 Bruinessen, 1988, 174. o.

csakhamar kapitulációra kényszerítette őket. 66.000 török katonát és körülbelül 100 harci repülőgépet mozgósítottak a törökök.⁶⁶

1930. szeptember 17.-én a kurdok elleni kampány véget ért és 1931-re leverték a lázadást. Törökország folytatta az ellenőrzést a terület fölött. 1932. Január 23.-án Törökország és Perzsia(Irán) aláírtak egy határegyezményt miszerint Törökország teljes körű felügyeletet kap az Agri Hegység, a Kis-Ararát valamint két örmény falu, Guirberan és Kuch Dagh fölött. Irán kapott 90 négyzet mérföld területet Qotur szomszédságában.

Az 1925-ös felkelés után több mint 50 fegyveres török-kurd konfrontációt említenek a források. Ezek közül a legjelentősebb és egyben a legnagyobb áldozatokkal járó az 1937-es Dersimi lázadás(mai nevén Tunceli) amely az egyik leghosszabb ideig elhúzódó fegyveres konfliktus volt a korszakban. 1937-1938 között körülbelül 50.000-70.000⁶⁷ alevi kurd vesztette életét és több ezer került száműzetésbe. A törökösítési folyamat egyik legfontosabb eleme a tömeges áttelepítés politikája, amely, mint egy tesztként a főként kurdok lakta Dersim régiót célozta meg. A terület pacifikálására a törökök nehéztüzérséget és repülőgépeket is bevetettek, a kurd lakosság súlyos veszteségeket szenvedett. A súlyos háborús események után a kurdok 1938 után már nem lázadtak fel, habár a török kormány egészen 1950-ig fenntartotta az ostromállapot⁶⁸. A kurdok nagy veszteségeket szenvedtek, a terület elmaradottsága súlyosbodott és gyengült a kurdok egységes nemzeti öntudata. Mindezt nehezítette, hogy a kurdok területeket uraló államok egyike sem akart egységes kurd államot.

66 Robert W. Olson: *Imperial meanderings and republican by-ways: essays on eighteenth century Ottoman and twentieth century history of Turkey*, Isis Press, 1996, 142. o.

67 Az Európai Parlament nyilatkozata : *To the Attention of Press and Public "DERSİM", 38 CONFERENCE*“ 14.10.2008, Köln

68 Egresi Zoltán: *Repedező nemzetállam? A török nemzetépítés és kurd nemzetalkotás*, Grotius E-Könyvtár 2011, 21. o.

A Dersimi genocidium

1990-ben megjelent egy könyv⁶⁹ melynek már a címe is vádolta a Törökországi egypártrendszert és a '30-as években elkövetett Kurd népirtást Dersim régióban. A könyvet azonnal be is tiltották és nagy meglepetésre nem generált vitát, habár a szerző, Besikci célja ez lett volna. Besikci volt az első aki nyilvánosan kritizálta a török kormány ideológiáit, politikáját és a kurdok ellen elkövetett embertelen cselekedeteit. Írásai miatt több mint tíz évet töltött börtönben és minden művét betiltották. Besicki könyve az első ami az 1937-1938-ban lezajlott mézszárlással foglalkozik ami a modern Török Köztársaság legsötétebb történelmi eseményeként van számon tartva a mai napig.⁷⁰ A török kormány mindent megtett annak érdekében, hogy semmi információ ne kerüljön a külvilág fülébe a történetekkel kapcsolatban.

A török nemzetiesítés legnagyobb ellenfelei a kurdok voltak. Létszámukban és településterületük nagyságát nézve már komolyabb problémát jelentettek. Továbbá a társadalmi berendezkedésük – nomádok – a modernizációnak is útját állta. Felkeléseiket a török állam durván elfojtotta. Az értelmiség börtönben, vagy száműzetésben végezte, s 1938 végére sikerült pacifikálni a keleti tartományokat.⁷¹ 1937-1938 között katonai hadjárat zajlott Dersim(Tunceli) tartomány ellen, de nem tudta a kormány teljesen irányítása alá vonni. Ez volt az egyetlen Kelet-Törökországi az 1930-as években terület amelyet nem tudtak kormányzati irányítás alá vonni. A derzsimi törzsek nem ismerték el az új kormány törvényeit, az egyetlen amit tiszteletben tartottak azok az ősi törzsi törvényeik voltak. A törzsi és vallási vezetők körében nagy hatalom volt melyel sok esetben kihasználták a közembereket gazdaságilag. Mindaddig nem álltak szembe a török kormánnyal ameddig az nem avatkozott bele kétes ügyeikbe.

Pozícióikat azzal erősítették meg, hogy szoros kapcsolatot ápoltak az ide kinevezett rendőrségi és katonai tisztviselőkkel. Tradicionálisan megtagadták az adófizetést, habár az

69 Ismail Beşikci: *Tunceli Kanunu ve Dersim Jenosidi (Das Tunceli-Gesetz und der Dersim-Genozid) - The 1935 law concerning Tunceli and the genocide of Dersim*, Istanbul, 1990, 121. o.

70 Bruinessen, 1988, 144. o.

71 Egresi Zoltán: *Repedező nemzetállam? A török nemzetépítés és kurd nemzetalkotás*, Grotius E-Könyvtár 2011, 25. o.

adók viszonylag kicsik voltak a régió szegénységére való tekintettel.⁷² A legtöbb fiatal, katonaköteles férfi megtagadta a katonai szolgálatot de 1945 után jelentős részük valóban szolgált a török hadsereget.

Gyakran egymás között a törzsek konfliktusba kerültek, a kurdok között is széthúzás volt. Sok törzs rajtaütést szervezett a szomszédos nem szimpatikus törzsek ellen. Sok katonai tisztviselő is belekeveredett a törzsi viszályokba, ebből adódóan meggyengültek a törzsfőkkel való kapcsolatok is. Ugyanakkor nem volt kurd nacionalista agitáció a törzsek között, köszönhetően az uralkodó családok fiainak megfelelő taníttatásának. 1936-ra Dersim régió katonai irányítás alá került, azzal a kifejezett céllal hogy a kurd népet „civilizálni” kell, utakat és hidakat építettek, megindult egyfajta, gyenge modernizációs folyamat. A kurd vezetők válasza erre nem volt egyértelmű. Néhányan segítettek a katonai felügyeletet, szállást és ellátást biztosítottak nekik amíg mások nehezményezték a beavatkozást korábbi formális függetlenségükre hivatkozva.⁷³ A hatóságok úgy vélték hogy egy nagy lázadás készülődik a kurd táborban, mely a nacionalizmus jegyében fog lezajlani. A fő összeesküvőnek Seyyit Rizat⁷⁴ tartották, aki egyben vallási vezető volt. A közel száz törzsből csupán öt támogatta az összeesküvést.

72 Bruinessen, 1988, 145. o.

73 Uo. 145. o.

74 A Derzsimi lázadás vezetője, a kurdok politikai vezetője 1937-1938 között, egyben vallási vezető is.

Döntéshozók, szervezők és a mérsárlás

1935 decemberében a török belügyminiszter Sukru Kaya bemutatott egy törvénytervezetet, közismert nevén : „Tunceli törvény”. Betegnek nevezi Dersim régióját és „orvosságot” keres a betegségre, a törvényt mind a parlament mind a sajtó ellenkezés nélkül elfogadta. A törvénytervezet alapján a régió katonai felügyeletet kapott melynek vezetője Abdullah Alpdoan lett, a Negyedik Főfelügyelőség feje. Három korábbi felügyelőséget is szolgált. Nurettin Pasa törvényes fia volt, aki a Kocgiri felkeléskor volt az elnyomás vezetője.⁷⁵ A törzsi vezetők ragaszkodtak ahhoz, hogy a régióban maradjon autonómia és vonják vissza a Tunceli törvényt. A diplomácia megállapodás lehetetlennek tűnt. A törökök úgy gondolták, hogy Dersim régióknak nincs katonai ereje, de a törzsi vezetők már egy ideje azon dolgoztak, hogy egyesítsék a törzseket kisebb-nagyobb sikerrel. Kezdetben csak egy kisebb incidensnek tűnt és a török hadsereg már alig várta hogy megbüntesse a kurd törzseket. A hadsereg kész volt a beavatkozásra, csapatokat küldtek, hogy letartóztassák a felkelést szító vezetőket. A összetűzés hamarosan eszkalálódott.

A törzsi vezetők elutasították a megadásra való felszólítást. Amikor a hadsereg megkezdte a harcokat, a férfiak felvették a harcot viszont a nők és gyerekek jelentős része elrejtőzött barlangokban. Több ezer nő és gyerek halt meg, mert a török hadsereg befalazta a barlangok bejáratát, vagy tüzet raktak és a füstben megfulladtak. Ha menekülni próbáltak, a bejáratnál a szuronyok fogadták őket. A Kureyshan és Bakhtiyar törzs számos tagja sziklákról leugorva a Manzur és Parchik szodokba vetették magukat, a törököktől való menekülésben.⁷⁶ 1937 nyarán folyamatosan nyomás alatt tartották a főleg gerilla harcmodort alkalmazó kurd katonákat. Szeptemberben Seyyit Riza és legközelebbi munkatársai megadták magukat, de következő tavasszal a műveletek újrateküdtek nagyobb erővel. Soha nem látott erőszak és brutalitás vette kezdetét.⁷⁷

A Kirgan törzs amellet döntött, hogy megadja magát, ennek ellenére a török hadsereg megkínózta őket majd agyonlötte a férfiakat, a nőket és gyerekeket kunyhójukba

75 Hans-Lukas Kiesel: *Dersim Massacre 1937-1938*, Online Encyclopedia of Mass Violence, 2011, 4. o.

76 Bruinessen, 1988, 146. o.

77 Kiesel, 2011, 5. o.

zárva felgyújtotta.⁷⁸ A Karabal, Ferhad és Pilvank törzsek ugyanerre a sorsa jutottak, annyi különbséggel, hogy ők nem adták meg magukat. A falvakra kerozint szórtak és felgyújtották őket. Kegyetlen módon, kíméletlenül tüzérséggel bombázták a védtelen falvakat, mérgező gázokat is bevetettek a civilek kiirtására. Kevés forrás említi, hogy akik megadtak magukat letartóztatásban részesültek, de legtöbb forrás arról beszél, hogy kíméletlenül lemészároltak mindenkit. A hivatalos jelentések szerint, a 17 napos offenzíva alatt 7954⁷⁹ kurdot öltek meg, am körülbelül a tíz százaléka a teljes Dersimi lakosságnak. A kurdok azt állítják, hogy a veszteségek ennél jóval magasabbak.⁸⁰

Áldozatok

A hivatalos nyilatkozatok szerint, az 1937-es hadjárat csupán a banditák valamint az olyan törzsi és vallási vezetők ellen irányult, akik félrevezették az ártatlan embereket. Egy titkos szinten azonban már a kezdetektől a Dersimi nép egészét célozta meg, legalábbis a Miniszterek Tanácsa által kiadott 1934-es „Law of Settlement”, új telepítéspolitiká értelmében. A célközösség attól rettegett, hogy ugyanúgy fog járni mint az 1921-es Kocgiri felkelés alkalmával az örmény közösség, ezért úgy gondolták hogy muszaj lesz ellenállást tanúsítani. Elkezdtek kiüríteni a falvakat és eltávolítani a török kormányra fenyegetést jelentő embereket, viszont a kurd fegyveres csapatokkal nem tudtak olyan könnyedén elbánni. Mivel Dersim régiójának túlnyomó része nem adta meg magát, 1938-ra kegyelmet nem tűrő, mindent elsöprő erőszak alkalmazásába kezdtek a régió teljes lakossága ellen. 1938. augusztus 6.-án A Miniszterek Tanácsának döntése alapján 5000-7000 embert kényszerítettek arra, hogy elhagyják lakhelyüket és nyugatra menjenek. Letartóztatták őket és a negyedik Főfelügyelőség konvojainak kíséretében telepítették a kijelölt helyre. Olyan közösségeket is kitelepítettek, amelyek csak a régió szomszédságában vagy annak közelében voltak, feltételezve, hogy a dersimi törzsek egyikéhez tartoznak. Dersimi mellett élő előkelő családokat végeztek ki, mialatt fiaik a török hadseregben szolgáltak. A hivatalos számadat szerint 7954 áldozata volt az összetűzésnek a kurd oldalon, de valószínűleg az áldozatok száma ennél sokkal magasabb,

78 Bruinessen, 1988, 145. o.

79 Kiesel, 2011, 7. o.

80 Bruinessen, 1988, 146-148. o.

több mint 10000 fő. A közelmúltban a török újságokban több cikk is megjelent Abdullah Alpdoğan, a Negyedik Főfelügyelőség parancsnoka mindeddig nem publikált jelentéseiről, melyek szerint 13.160 civil meghalt és 11.818-at deportáltak⁸¹ Ezt alátámasztja az a tény, hogy összehasonlítva az 1935-ös népszámlálás adatait az 1940-es népszámlálás adataival a különbség több mint 10.000 fő. Egyes történészek szerint az áldozatok száma közel 40.000 fő, azonban legtöbbjük szerint ez nem valószínű.⁸²

Tanuk

Magától értetődik, még ha a források különbözőek is, hogy a török vezetés ki akarta üríteni a kurdok által lakott régiókat, és hogy a katonai hatóságok hasonló módszereket használtak mint annak idején a az örményekkel szemben. A Trabzoni a brit helyettes konzul 1938. szeptember 27.-i beszámolója szerint: több ezer kurdot, köztük nőket és gyerekeket mészároltak le, az Eufráteszbe dobálták a gyerekeket miközben több ezer családot fosztottak meg javaiktól és deportáltak ősi lakhelyükről Közép-Anatóliába és Nyugat-Anatóliába.⁸³ Ez a jelentés kivétel a szabály alól miszerint Dersim régió teljesen el volt zárva a külvilágtól és külföldi megfigyelők nem lehettek ott.⁸⁴ Léteznek dokumentumok, vallomások amelyek a közönség számára mai napig nem elérhetőek, szigorúan őrzik őket az Ankarai Katonai Levéltárban(ATASE).⁸⁵ Az egyetlen lényeges forrás, ami a nyilvánosság számára elérhető a témában, az a katonai történész Halli írásai, gyűjteménye ott szolgált katonának, túlélők vallomásaiból.⁸⁶ Azonban a történészek egyetértenek abban hogy egy szisztematikusan lezajlott mészárlás történt az 1937-1938-as dersimi felkelés alatt. Ali Doganer, a térségben szolgált rendőrtiszt szerint rémálom volt, ami ott történt, több ezer embert mészároltak le a török repülőgépek és szárazföldi csapatok: „Nőket, gyerekeket, mindenkit megöltek. Mindenkit megölt a kivégzőosztag.

81 In *Radikal*, 2009. November 20

82 Kiesel, 2011, 5-6. o.

83 Report from the Consul in Trabzon, 27 September 1938 (Public Record Office, London, FO 371 files, document E5961/69/44).

84 Kiesel, 2011, 6. o.

85 Kiesel, 2011, 6. o.

86 Kiesel, 2011, 7. o.

Nem tudok pontos számot mondani. Egyesek el tudtak futni, néhányan megmenekültek.”- emlékezik a történetekre Doganer aki elmondása szerint Abdullah Alpdogan tábornok egyik tisztje, Ragip Gumuspala alatt szolgált. Azt állítja hogy a nők és gyerekek ellen elkövetett brutalitásról szóló beszédek egyike sem hazugság.⁸⁷ Halil Colak, a török hadsereg katonája arra emlékszik hogy nőket és gyerekeket zártak be egy mecsetbe és parancsot teljesítve kerozint fújtak be majd meggyújtották és elevenen elégették őket.⁸⁸

A tények általános és jogi értelmezése

A Dersimi eseményeket követően a Tunceli Törvény valamint az Újratelepítési Törvény értelmében nem létezett jogi keret a népiirtás elkövetőinek felelősségre vonásához. Nem volt előírva, hogy a vezető tiszteknek törvény elé kellene állniuk a brutalitás és a civilek meggyilkolása miatt. A törvények szerint Alpdo tábornoknak nem kellett kikérni a parlament véleményét mielőtt halálbüntetésre ítéltetett volna valakit. A büntetőjogból hiányoztak az olyan alapvető eljárások mint a kihallgatás, vádirat vagy a fellebbezés lehetősége. A Tunceli törvényt csak 1947-ben helyezték hatályon kívül.⁸⁹ Hüseyin Aygün ügyvéd 2010-ben panasz nyújtott be emberiség elleni bűncselekmények miatt, hivatalos dokumentummal rendelkezik arról, hogy családtagjait lemészárolták 1938-ban a Dersimi mészárlás alatt.⁹⁰ 2011 elején a bíróság elutasította a panaszt, mondván, hogy a dokumentum már elévültnek nyilvánítható.

A kurdok kiirtására, fizikai megsemmisítésére hivatalosan sosem indult kampány, viszont a lázadók leverésére igen és ilyen fedőnév alatt mészárolták le a „potenciális lázadókat” is. Viszont a végeredmény ugyanaz, etnikai tisztogatás jogi keretek között. A Miniszterek Tanácsának Titkos Határozata alapján az egyetlen és végső megoldás a Dersim régióban történő folyamatos lázadásokra: a lázadók elnyomása, bekerítése és deportálása.⁹¹ Ebből

87 Muzaffer Salcioglu: Living witness recounts atrocities of Dersim massacre., In: *Today's Zaman*, 2012. április 23.

88 Faik Bulut: *Dersim Bergerle Rapolar*, Isztambul, 1991, 1. o.

89 Kiesel, 2011, 8. o.

90 In: *Hurriyet Daily News*, 2010. április 27.

91 Bruinessen, 1988, 148. o.

lehet következtetni a szándékos pusztításra, tehát a török vezetés egyetlen célja a probléma gyökeres felszámolása, és nem válogatva az eszközökben ártalmatlanná kell tenni a kurdokat. Viszont a hivatalos dokumentumokból nem tűnik ki nyilvánvalóan, hogy a kampány közvetlenül a kurdok ellen folya. Nincs közvetlen utalás a kurdokra, de figyelembe kell venni, hogy akkor már a kurdok, mint nemzetiség nem is léteztek Törökország területén. Nem voltak hivatalosan elismerve, mint nemzeti kisebbség, hegyi törököknek nevezték őket. A probléma viszont az volt, hogy a legtöbb magát kurdnak valló ember még csak nem is beszélte a török nyelvet, kommunikálni sem tudtak a török hatóságokkal, hiába szórtak török nyelven cédulákat közjük repülőgépekből, megadásra szólítva fel őket, mert a közember ezt el sem tudta olvasni.⁹²

Mivel a kurd felkelés egy nacionalista lázadás volt, török szemszögből nézve mindenképp véget kellett vetni ennek és talán ez egyik forrása is lehet a brutalitásnak. A lázadásra a válasz nem lehet más, mint állami beavatkozás a nemzeti érdeket képviselve. A dersimi kampány végére a törzsi, vallási vezetők vagy deportálva lettek nyugatra, vagy ki lettek végezve. A katonai hadművelet egyszer és mindenkorra véget vetett a régióban történő lázadásoknak. A politikai célt elérte a kormány, Dersim „megmenekült” és „felszabadult”. A török hadsereg teljesítette feladatát és a kormányzattal együtt kiérdemelte a török nemzet örök háláját, Atatürk nemzetépítési politikája sikert ért el. Ha a török nép megkapta, amit akart, akkor miért is kéne bárkit is felelőségre vonni a történelemért?

A gyakorlatban azonban az egész kampány nem annyira a feudális viszonyok és elmaradottság elleni harc volt, hanem inkább a kurd identitás elnyomása a török nemzetépítés érdekében. A Dersimi mészárlás volt a csúcspontja a sorozatos kurdok elleni intézkedésnek, az erőszakos asszimilációnak vagy teljes mértékben való eltüntetésnek.

92 Uo. 149. o.

IV. Törökország-PKK konfliktus

Abdullah Öcalan 1978-ban megalapította a Kurd Munkáspártot (PKK), ami a független Kurdisztán létrejöttéért kezdett harcolni. Fővárosuknak Diyarbakirt jelölték meg. A PKK gerillaharcmodorra alapozta stratégiaáját, és rendszeresen indított terrorista akciókat a török célpontok ellen. Öcalan 1979-től Szíriában kiképzőtáborokat hozott létre és onnan irányította gerilla akcióit. A PKK rengeteg anyagi támogatást kapott a Nyugat-Európában élő kurdoktól, melyet arra költött, hogy felfegyverezze katonáit. Emellett kábítószer csempészetből szerzett jelentős bevételt.⁹³ 1999-ig több mint 5000 török katona, rendőr és civil halt meg a támadásokban, a PKK lerombolt 2000 civil épületet, 250 iskolát és 50 egészségügyi épületet.⁹⁴ 1999-ben Kenyában elfogták Öcalant és a török bíróság halálra ítélte. Azonban 2002-ben eltörölték a halálbüntetést, így ítéletét életfogytiglanra változtatták. Az Európai Unió felvette a PKK-t a terroristaszervezetek listájára.

Recep Tayyip Erdoğan kormánya

Recep Tayyip Erdogan politikai karrierjét a Nemzeti Üdvösség Pártja tagjaként kezdte. 1984-ben Isztambul egyik negyedének polgármestere lett majd 1985-ben a Jólét Pártjának Isztambuli képviselőjének elnöke lett. 1994-ben pártja megnyerte a helyi választásokat és Isztambul főpolgármesterévé választották. Polgármesterként a törökök egyik legkedveltebb politikusa lett. 1997-ben a Jólét Pártját alkotmányellenesnek minősítették és betiltották, a volt párttagok megalakították az Erény Pártját de, ezt 1999-ben megint alkotmányellenesnek minősítették. Erdoğan létrehozta Az Igazság és Fejlődés Pártját (AKP). Erdogan pártja 2002-ben került először hatalomra, de Erdogan csak 2003-ban ülhetett bele a miniszterelnöki székbe. A párt a szavazatok 34,5%-át szerezte meg, köszönhetően az előző kormány rossz gazdasági politikájának és az ebből adódó népszerűtlenségének. Első lépésként eloszlatta a kormányát körülvevő kétségeket és

93 US labels PKK drug smuggling kingpin, In: *Today's Zaman*, 2008. június 2.

94 Flesch István: *A Török Köztársaság története*, Corvina Kiadó, Budapest, 2007, 109. o.

stabilizálta a régóta gyengélkedő gazdaságot.⁹⁵ Kormányzásának első szakasza sikerként könyvelhető el, részben annak köszönhetően, hogy 2001. szeptember. 11-i események után egy olyan muszlin vezetőként lépett fel, aki kitart a nyugati elkötelezettség mellett. Az iszlám értékek fontosságát hangsúlyozta, melyek „nem gyengítik, hanem kulturális sokszínűségük révén éppen erősítik majd azt az Európát, ahova Törökország is tartozni szeretne.”⁹⁶

2004-ben Görögországba látogatott és elnyerte a görög miniszterelnök, Costas Caramanlis támogatását Törökország Európai Unió-hoz való csatlakozásához.

A második Erdogan kormány megalakulását követően (2007-es júliusi előrehozott választások) az Európai Unióval való kapcsolatok stagnálni kezdtek és kiújul a délkelet-anatóliai konfliktus. Erdogan pártja alkalmi koalíciót kötött a Nacionalista Akciópárttal (MHP) és a hadsereg bevonult Észak-Irakbába. A hadsereg erődemonstrációja csak az Irakkal és az Egyesült Államokkal való kapcsolatok megromlását eredményezte. A torok terrelhárítás őrizetbe vette az ellenzék kiemelkedő értelmiségieit, İlhan Selçuk, Doğu Perinçek és Kemal Alemdaroğlu. Selçuk a befolyásos *Cumhuriyet* című napilap vezető szerzője. Perinçek a török Munkáspárt(İP) nagy tekintélyű vezetője, Alemdaroğlu pedig az

Isztambuli Egyetem volt rektora. Őrizetbe vételükre hivatalosan az ún. Ergenekon-ügyben került sor.⁹⁷ 2010-ben egy újabb letartóztatási hullám indult, a hadsereg felső vezetéséből tartóztattak le olyan személyeket, akik gyanúba keveredtek, hogy valami köztük van a Balyoz nevű szervezethez, amely 2003-ban összekövést szervezett a kormány megdöntésére.

Erdogan miniszterelnök sosem titkolta, hogy szeret a karizmatikus vezető szerepében tetszelegni. Ennek legfőbb bizonyítéka az a törésvonal, amely Erdoğan és Abdullah Gül köztársasági elnök között van kialakulóban Erdogan bevette programjába a török köztársasági elnöki poszt átalakítását, programjában szerepel az elnök közvetlenül választása ötéves ciklusra és egyszeri újjáválaszthatósága.

95 Dobrovits Mihály: Törökország egy alkotmányos átalakulás felé, Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 2010, 3. o.

96 Uo. 3. o.

97 A törökség legendás őshazájáról elnevezett – szélsőjobboldali szervezet állítólag a titkosszolgálatokba és a hadseregbe beépülve kísérelt volna meg Erdogan miniszterelnök és kormánya ellen fellépni.

Erdođan több nyilatkozatában utalt rá, hogy Gül elnökségére az új szabályok lennének érvényesek, tehát elvárná tőle, hogy 2012-ben pozícióját tegye a szavazók kezébe, amikor 2014-ig tartana a mandátuma. A bizonytalan parlamenti rendszert egy „amerikai típusú”, erős elnöki rendszer váltaná fel.⁹⁸ Erdogan programjában van a török alkotmány módosítása is, 1982-es alkotmány valóban elavult: lényegében még mindig azt a politikai állapotot tükrözi, amelyet az 1980. szeptember 12-i államcsínyt végrehajtó hadsereg teremtett.

Új vezetőt kapott a titkosszolgálat, és kora miatt nyugállományba vonul majd İlker Basbuđ vezérkari főnök is. Tehát Törökország vezetősége újítások elé néz és biztosak lehetünk abban hogy a Törökország a jövőben is a régió kulcs országa marad.

98 Uo. 8. o.

Abdullah Öcalan élete és munkássága

Abdullah Öcalan a Kurdisztáni Munkáspárt (Kurdistan Workers Party - PKK) egyik alapító tagja. A PKK szerepel a nemzetközi terrorista szervezetek listájában úgy az ENSZ, NATO mint az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok részéről.⁹⁹¹⁰⁰ 1999-ben Nairobi mellett letartóztatták és Törökországba vitték majd halálra ítélték a Török Büntető Törvénykönyv alapján, melynek tárgya a fegyveres bandák kialakulásáért való felelősség. Törökország, hogy pályázhasson az Európai Unió tagságra, eltörölte a halálbüntetést, ebből kifolyólag Öcalan büntetését megváltoztatták életfogytiglan tartó börtönbüntetésre. 1999-től 2009-ig ő volt az egyetlen fogoly a Márvány Tengeren fekvő Imrali sziget börtönében. Öcalan elismeri a PKK erőszakosságát viszont az állítja, hogy a fegyveres hadviselés megszűnt és politikailag korrekt megoldást kell találni a kurd problémára.¹⁰¹ A Törökország és PKK közötti konfliktus körülbelül 40.000 halálos áldozattal járt, beleértve a Munkáspárt tagjait, a török hadsereget és a civileket is mind török mind kurd oldalról. Abdullah Öcalan a börtönben töltött évei alatt több könyvet is publikált, utoljára 2011-ben.

Élettörténete

Abdullah Öcalan Kelet-Törökországban született, Halfeti nevű faluban, Sanliurfa Tartományban egy hét gyerekes család legidősebb gyerekeként. Egyes források szerint Öcalan nagyanyja származását tekintve török volt. Amikam Nachmani az izraeli Bar-Ilan Egyetem tanára szerint Öcalan első találkozásukkor még csak nem is beszélte a kurd

99 Chapter 6: *Terrorist Groups*". *Country Reports on Terrorism. United States Department of State*. 2005.

100 Powell Colin: *2001 Report on Foreign Terrorist Organizations*". *Foreign Terrorist Organizations*. Washington, DC: Bureau of Public Affairs, U.S. State Department., 2001, 7. o.

101 Council of Europe, *Parliamentary Assembly Documents 1999 Ordinary Session (fourth part, September 1999), Volume VII*, Council of Europe, 1999, 18. o.

nyelvet: „Ő azt mondta, hogy törökül beszél, törökül adja ki a parancsokat és törökül gondolkodik.”¹⁰²

A CIA (Central Intelligence Agency) szerint Öcalan nem más, mint egy örmény eredetű marxista bűnöző akit a görökök és örmények támogatnak anyagilag és fegyverrel.¹⁰³ A török média ugyanezt a nézetet vallja valamint mellé teszi, hogy Abdullah Öcalan valódi neve Artin Agopyan.¹⁰⁴ Testvére Osman Öcalan a PKK egyik parancsnoka, másik testvére Mehmet Öcalan viszont a pro-kurd Béke és Demokrácia Párt (Peace and Democracy Party - BDP) tagja.

Ankarában végezte a középiskolát, egy kurd szimpatizáns lapnál a Diyarbakir Title Deeds-nél kezdett dolgozni. Egy hónappal később Isztambulba költözött és beiratkozott az Isztambuli egyetem jogi karára, de egy év itán átment az Ankarai Egyetem politika tudományi karára, hogy később a kurdok érdekeit képviselve tudjon fellépni a török elnyomás ellen. Azzal, hogy a török rendszer a kisebbségi kérdés felvetésétől teljesen elzárkózott, és elnyomta azt, nem hagyott más megoldást, csak a fegyveres küzdelmet. Az akkori kvázi-polgárháborús viszonyokban a szélsőjobbaldali és baloldali csoportok közötti állandó harcban edződött társadalom egyes rétegeiben elfogadottá vált a konfliktusok fegyverrel történő megoldása. Az sem meglepő, hogy a szélsőjobbaldali egységek az ország keleti területein előszeretettel tevékenykedtek a baloldaliak rovására.¹⁰⁵ Így született meg 1978-ban Abdullah Öcalan és 6 másik társa vezetésével a PKK, a Partiya Karkeren Kurdistan (Kurd Munkáspárt). A PKK-n kívül azonban számos szervezet tevékenykedett:

- Bes Paracilar (1976)
- Sivancilar (1972)
- DKO – Forradalmi Keleti Kulturális Klubok (1969)

102 Amikam Nachmani : *Facing a New Millennium : Coping With Intertwined Conflicts*, 2003, 210. o.

103 Miron Varouhakis: *Greek Intelligence and the Capture of PKK Leader Abdullah Ocalan in 1999* in. *Studies in Intelligence Vol. 53, No. 1*, 2009 In: <https://www.cia.gov/library> (2013.06.26)

104 Emrullah Uslu: *The Transformation of Kurdish Political Identity in Turkey: Impact of Modernization, Democratization and Globalization*, 2009, 179. o.

105 Egresi Zoltán: *Repedező nemzetállam? A török nemzetépítés és kurd nemzetalkotás*, Grotius E-Könyvtár 2011, 34. o.

- DDKD – Forradalmi Demokratikus Kultúra Egyesülete (1975)
- TKSP – Török Kurdisztán Szocialista Párt (1975)
- Kawa (1976), Denge Kawa (1977)
- Piros Kawa (1978)
- Rizgari (1977)
- Ala Rizgari (1979)
- KUK – Kurdisztán Nemzeti Felszabadítói (1978)
- TEKOSIN (1978), Yekbun (1979)
- TSK – Kurdisztán Szocialista Mozgalom (1980).¹⁰⁶

1998-ig a PKK vezetője Szíriában tartózkodott és onnan irányította szervezetét. Mivel Törökországban a helyzet rosszabbodott, a Török Kormány nyíltan kezdte fenyegetni Szíriát a PKK támogatása miatt. Ennek eredményeként a szíriai vezetés kénytelen volt Öcalant kiutasítani az országból, viszont nem adta át őt a török hatóságoknak. Öcalan először Oroszországba ment de később több államban is tartózkodott mint például Olaszország és Görögország. 1998-ban Törökország kérte Öcalan kiadatását Olaszországból. Akkoriban Britta Böhler, német befolyásos ügyvéd védte Öcalant, azzal érvelve hogy az Ő harca jogos és csak a kurdok etnikai elnyomása ellen próbál fellépni. A menekülő Öcalan azonban már nem az volt, akit a világ a terrorcselekményeiről tudósító jelentésekből megismert. A kurd vezető római tartózkodása során ugyanis már egyértelműen a kurd-kérdés békés rendezése mellett emelt szót, sőt, elképzeléseit egy hétpontos tervzetben el is juttatta a sajtóhoz. Programjában többek közt ígéretet tett az erőszakos cselekmények befejezésére, lemondott a független kurd állam létrehozásáról, és csupán egy Törökország területi szuverenitását nem sértő autonómiát kért népe számára. Meglehet, Öcalan ekkor már több éve próbálkozott a politikai rendezés beindításával (előzőleg három önkéntes fegyverszünetet is elrendelt harcosai körében), túlzott kompromisszumkézsége azért minden bizonnyal kiadatási ügyével is összefüggött.¹⁰⁷ 1999-ben Kenyában fogták el a Nairobii Nemzetközi Repülőtéren miközben a Görög Nagykövetségről próbált menekülni. George Costoulas görög konzul, aki menedéket adott

106 Romano David: *The Kurdish Nationalist Movement*. 2006., 47. o.

107 <http://konfliktus.index.hu/kurd.html> (2013.06.08)

neki azt mondta, hogy az élete veszélyben volt mivel nemrég műtötték. Az akció mögött a Millî İstihbarat Teşkilâtı¹⁰⁸ állt a CIA és MOSZAD vitatható¹⁰⁹ segítségével.¹¹⁰

Az évszázad pere

Öcalan bíróság elé állítását az Európa-szerte tomboló kurd erőszakhullám sem tudta megakadályozni. A bosszúhadjárat során a legrosszabbul - érthetően - a görög és kenyai nagykövetségek jártak, de kijutott a „jóból” a török, az izraeli, az amerikai, az olasz és az ENSZ-képviselteknek is. A legtöbb és a legnagyobb felvonulás egyaránt Németországban volt, a több tucat demonstráció közül a hétezres bonni magasan kiemelkedett. A Törökországban az évszázad perének kikiáltott Öcalan-ügy óriási érdeklődés és igen szigorú biztonsági előírások mellett 1999. május 31-én kezdődött. A felfokozott nemzetközi érdeklődéshez az ügy súlyosságán kívül maga a török kormány is hozzájárult: Öcalanról ugyanis a hónapokig tartó kihallgatások alatt egyetlen fényképet, filmrészletet, hangszalagot sem engedtek kiszivárogtatni. A márvány-tengeri börtönszigettel szembeni Mudanya-ban a világ több mint 600 tudósítója reménykedett abban, hogy bekerül abba a nyolc fős újságírócsoportba, akik személyesen is részt vehetnek a peren. A kiválasztottak számára aztán igen kemény napok következtek: az emberpróbáló ellenőrzéseken, biztonsági intézkedéseken túl még azt sem engedték meg nekik, hogy legalább a per alatt a szigeten maradjanak, naponta ingáztak Mudanya és Imrali börtöne között. Az eseményről csak az Anadolgu török állami hírügynökség és a TRT tévécsatorna tudósíthatott, igaz ők is csak időeltolódással.¹¹¹

Öcalan első beszédében, igaz egy kissé leverten, de elismerte, fogva tartása során a török hatóságok nem bántották, nem kínozták, sőt, mindvégig igen korrektül viselkedtek vele. Ahelyett, hogy merényletekre szólította volna fel híveit, a béke és a két nép közti

108 1965-ben alakult, Kormányzati Hírszerzési Szervezet Törökországban (National Intelligence Organization)

109 Thomas Gordon: *Gideon's Spies: The Secret History of the Mossad*, Thomas Dunne Books, New York, 1999, 52. o.

110 <http://www.fas.org/irp/world/para/docs/mfa-t-pkk.htm> (2013.06.08)

111 Gunther, 2004, 153-154. o.

barátság érdekében elkötelezte magát a török állam mellett, és nyilvánosan is bocsánatot kért az általa elkövetett merényletekért. Kijelentette, hogy nem érdekli a bíróság összetétele, felőle aztán katonai ügyészek is dönthetnek sorsáról.

Öcalan felajánlotta a konfliktus elsimításában való közreműködését. „Törökország demokratikus ország, ahol vélemény- és politikai szabadság van. Miért kellene nekem olyat követelnem, ami már megvan? Az egyedüli probléma a nyelv és a kulturális identitás.

A szeparatizmus, a nyomásgyakorlás és a forradalom nem tudja a problémánkat megoldani”. Arra kérdésre, hogy képesnek érzi-e magát arra, hogy visszavonja katonáit, Öcalan igennel válaszolt, és hozzátette: „Adjatok nekem és a PKK-nak még egy lehetőséget!”¹¹². Cserébe a PKK politikai pártként való elismerését, és a pártjával való konzultációs lehetőséget kérte.

„Amnesztiát akarok, és még egy esélyt. Nem vagyok már az, aki a harcok idején voltam. Követőim minden bizonnyal árulónak fognak emiatt tartani, mások meg majd azt mondják, csak a bőrét menti, én azonban nem hagyom magam általuk visszatartani. Hajlandó vagyok minden erőmmel a demokratikus köztársaságért munkálkodni.” A PKK azonban nem vette árulásnak vezetőjének szavait, és már a nyilatkozatot követő első napokban hajlandónak mutatkozott Öcalan utasításait követni.

Öcalan a tárgyalás során megnevezte a PKK külső kapcsolatait, azokat az országokat, akik segítették a PKK-t a törökök elleni harcban, név szerint Görögországot, Szíriát, Jugoszláviát, Iránt, Irakot és Örményországot. De a vádlott még ennél is tovább ment, szervezetének fegyverszállítóit és belső (törökországi) támogatóit, szimpatizánsait is kiadta a török hatóságoknak.

A beismerő vallomást követően cseppet sem volt kétséges, milyen büntetés vár Öcalanra. Az államügyész - a büntetőtörvénykönyv 125. paragrafusára hivatkozva - „az állam egysége ellen elkövetett támadás” miatt halálbüntetést kért a kurd vezetőre, amit a bíróság el is fogadott. A kérdés igen kényelmetlen helyzetbe hozta a török kormányt: saját országának közvéleménye - leszámítva persze a kurdokat - egyértelműen kivégzés párti volt, ám az Európai Unió felé igyekvő Ankarának más szempontokat is figyelembe kellett

112 Roberto Aliboni and Daniela Pioppi - *The Öcalan Affair Revisited* - THE INTERNATIONAL SPECTATOR VOLUME XXXV, No. 3, 2000, 44. o.

vennie. S láss csodát, a nagy taktikus Törökország ezt a dilemmát is megoldotta: 1999 októberében - nyilvánvalóan a belső ösztönzésnek engedve - előbb jóváhagyta az Öcalanra kiszabott halálbüntetést, 2000 januárjában azonban életfogytig tartó börtönbüntetésre változtatta azt. Így sem a törökök, sem az Unió nem szólhatta meg a már december óta hivatalosan is tagjelölt Ankarát.¹¹³

A konfliktus kezdete (1974-1984)

1973-ban egy kisebb kurd csoport Abdullah Öcalan vezetésével, kiadott egy nyilatkozatot a kurd identitásról Törökországban. A csoport magát Kurdisztán Forradalmárainak nevezte magát, tagjai között szerepeltek Ali Haydar Kaytan, Cemil Bayik, Haki Karer és Kemal Pir.¹¹⁴ 1974-ben a csoport úgy döntött, hogy kampányt indít a kurdok jogainak érdekében. Elmentek a kurd lakta településekbe és diákszervezeteket alapítottak, amelyek a kurdok jogait hangoztatták.¹¹⁵ 1977-ben összeült egy közgyűlés, hogy értékelje a politikai tevékenységet. A gyűlésen 100 tag vett részt, mind különböző politikai háttérrel, valamint más baloldali szervezetek képviselői is részt vettek. 1977 márciusában Öcalan átutazott az egész kurdok lakta vidéken: Ararát-hegy, Erzurum, Tunceli, Elazig, Antep és több más városban is. Célja az volt, hogy felhívja a nép figyelmét a kurd kérdés fontosságára. Ezt követte a szervezet elleni kemény fellépés a török kormány részéről. Március 18-án meggyilkolták Haki Karert, Antep városában, ahol ő szervezte a mozgalmat. Ebben az időszakban több ellensége is volt Öcalan mozgalmának, mint a kurd földbirtokosok. 1978. május 18-án megölték a mozgalom egyik másik alapító tagját. Ennek következtében jöttek létre a nagy kurdtalálkozók Erzurumban, Dersimben és Antepben.

1978. november 7-én került sor a PKK-t megalapító kongresszusra, egy kis faluban Lice mellett, Fisben. Megalapították a Kurdisztáni Munkáspártot 25 alapító taggal. A török állam, a jobboldali csoportok és a földbirtokosok továbbra is folytatták a támadásokat a csoport ellen. Válaszul a PKK fegyveres öröket alkalmazott, hogy megvédje magát. 1978-1980 között több fegyveres összetűzésre is sor került, amelybe beavatkoztak a jobb- és

113 Gunther, 2004, 154-156. o.

114 Kurdistan Freedom and Democracy Congress (KADEK), Kurdistan Workers' Party (PKK) In: *Global Security*, <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/pkk.htm> (2013.06.26)

115 David McDowall: *A modern history of the Kurds*, I.B.Tauris, London, 1996, 415.o.

baloldali szervezetek is. 1978. december 25-én Kahramanmaras városában a Grey Wolves, jobboldali milícia, csapást mért a PKK tagjaira, 109-en meghaltak és 176-on megsebesültek. A későbbiekben ezt Maras Mészárlásnak nevezték.¹¹⁶ 1979 nyarán Öcalan Szíriába és Libanonba utazott, ahol felvette a kapcsolatot a szíriai és palesztin vezetőkkel. A későbbiekben, az 1980-as államcsíny után, a PKK tagjai Szíriába és Libanonba települtek. Öcalan maga ment Szíriába, a többi vezetőt Libanonba küldte, hogy hozzanak ott létre egy szervezetet. A PKK harcosok részt vettek az 1982-es libanoni háborúban, a szíriai oldalon.¹¹⁷

A második PKK pártkongresszusra már Szíriában került sor, Daraa városában 1982. augusztus 20-25 között. Úgy döntöttek, hogy a szervezet visszatér Törökországba és elindít egy gerilla háborút a független kurd állam létrehozása érdekében. Eközben előkészítették a gerillaharcosokat Szíriában és Libanonban. Törökországban több PKK vezetőt letartóztattak és bebörtönöztek. A diyarbakiri börtön lett a színhelye a politikai tiltakozásoknak. 1982. március 21-én egy PKK tag, Mazlum Dogan, felgyújtotta magát tiltakozásul a börtöni bánásmód miatt. Ferhat Kurtay, Necmi Onen, Mahmut Zengin és Esref Anyık követték példáját május 7-én. 1988. július 14-én számos PKK tag éhségsztrájkba kezdett, köztük egyik PKK vezető, Kemal Pir. Kemal Pir szeptember 7-én meghalt. 1984. április 13-án 75 napos éhségsztrájk kezdődött Isztambulban. Ennek eredményeként újabb 4 PKK tag halt meg.¹¹⁸

Az első felkelés (1984-1999)

116 McDowall David: A Modern History of the Kurds, I. B. Tauris, New York, 1996, 416.o.

117 Uo. 416. o.

118 File of Torture: Deaths in Detention Places or Prisons (12 September 1980 to 12 September 1995)., In: *Törökországi Emberi Jogok Alap (HRFT) 1996-os jelentése*, 68. o.

1984. augusztus 15-én Erhun és Semdinli térségben elindította a fegyveres felkelést Mashun Korkmaz¹¹⁹ vezetésével. Ekkor Törökország dél-keleti részén lévő rendőrőrsök ellen intéztek támadásokat. A támadásokban mindössze egy csendőrségi katona halt meg, 7 katona és 2 civil megsérült. Ezt követte egy újabb PKK támadás két nappal később Siirt városában.¹²⁰ Július 20-án újabb támadást intéztek Hakkariban, itt 6 török katona meghalt és 17 megsebesült. A PKK a harcok kezdete óta most először veszített embert, ugyanis meghalt egy gerillaharcos is. Másnap a PKK vezetője Murat Karayilan bejelentette, hogy a PKK leteszi a fegyvert, ha a török kormány hajlandó a kurd kérdést békés úton megoldani.¹²¹ A legnagyobb médianyilvánosságot az 1985 tavaszán végrehajtott cukucui gerillaakció okozta, melyben 60 PKK-s terrorista és civil halt meg. A keleten elszabaduló erőszakhullám, az 1980-as puccs rendteremtése után alapjaiban kérdőjelezte meg a több tízezer ember letartóztatásával és ezek kivégzésével helyreállított közbiztonságot. Emiatt a török válaszlépés sem váratott sokáig magára. Több százezer katonát vezényeltek az ország keleti, kurdok lakta megyéibe, és megerősítették a rendőri jelenlétet is. A falvak biztosítására létrehozták a falusi rendvédelmi szervezetet, a faluőröket (Geçici ve Gönüllü Köy Korucular), mely helyi milíciaként kurdokat verbuvált soraiba, akik jó fizetésért fegyvert kaptak és a rendet voltak hivatottak fenntartani. Ezek kialakításához a helyi agák beleegyezése kellett, akik hajlandóak voltak mobilizálni a törzseket. 1990-re már 20, 1993-ra pedig már 35 ezer faluőrző állt fegyverben.¹²² Mindez azonban nem volt elegendő a terrorista szervezetként aposztrofált Kurdisztáni Munkáspárt megtörésére. 1987-ben eredetileg 8 keleti megyében szükségállapotot hirdettek ki. Az OHAL-nak (Olağanüstü Hal – Szükségállapot) nevezett terület külön kormányzót kapott, s bevezették a statáriumot. A PKK háborút indított a kevésbé felkészült faluőrzők ellen, akik könnyen váltak a jól szervezett támadások és csapdák áldozataivá. A PKK célpontjai közé kerültek a törökökkel lepaktáló kurdok és a központi hatalom asszimilációs törekvéseit megtestesítő helyi iskolák is. Az 1984-et követő tíz évben a PKK katonái 120 tanárt öltek meg és 200 iskolát

119 Az 1986-ban elhunyt Korkmazról katonai akadémiát neveztek el (Akademiya Mahsum Korkmaz), mely először a Bekaa völgyben, majd 1993-tól Damaszkusz mellett, végül 1998 után Irakban kapott helyet.

120 Egresi Zoltán: A PKK: Marxista terrorszervezetből nemzetépítő gerillahadsereg?., 2012. február 7. In: *ProMinoritate.*, 98. o.

121 PKK says offers Turkey disarmament "with conditions"., 2010. július 21. In: *World Bulletin*, <http://www.worldbulletin.net/?aType=haber&ArticleID=61587> (2013.06.26)

122 Egresi Zoltán: A PKK: Marxista terrorszervezetből nemzetépítő gerillahadsereg?., 2012. február 7. In: *ProMinoritate.*, 98. o.

gyűjtöttak fel. Az 1984-es hadjáratért a párt katonai szárnya, a Vietkong mintájára felépített Kurdisztáni Felszabadító Erők (HRK) volt a felelős. A 3. kongresszuson, 1986-ban, a növekvőtámogatásra való tekintettel a HRK-t átnevezték Kurdisztáni Népi Felszabadító Hadsereggé (ARGK). A kelet-törökországi tömegbázis kiépítésére és a helyi lakosság támogatásának megszerzésére 1985-ben létrehozták a szervezet civilszárnyát, a Kurdisztáni Népi Felszabadítási Frontot (ERNK), melynek tagjai a nem fegyveres harcban vettek részt: zavargásokat és tüntetéseket szerveztek, propagandát terjesztettek, információt gyűjtöttek, segítették a gerillák mozgását. Ennek a szárnynak az 1990-es évek közepére 50 ezer tagja volt. A nagyobb hatékonyság végett 1987-ben a szervezetet négy részre osztották: munkás, értelmiségi, ifjúsági és női tagozatra. Emellett a szervezet elkezdte kiterjeszteni tevékenységét a kurd diaszpórára is. A propaganda terjesztésének eszközeként megindult az 1990-es évektől a saját lap, a Serxwebun (Függetlenség) terjesztése is. Szintén fontos forrásnak számítottak Öcalan beszédei, melyek az aktuális politikai-katonai helyzetre reflektálva magyarázták el a hallgatóságnak a vezér világméretű és a helyes viselkedést. Ezeket a beszédeket később már videóval rögzítették és terjesztették a szimpatizánsok és tagok között. Az 1990-es évekre megérték a belsőfeltételek, mely a török–kurd konfliktus intenzitásának növekedését eredményezték, s a PKK aktivitása és a keleti területeken zajló harcok elérték csúcspontjukat. 1990-ben robbant ki serihildannak nevezett zavargások sorozata, melyek jellemzően a kurd nemzeti ünneppé váló Newroz¹²³ dején történtek, de tömegdemonstrációkra a PKK katonáinak temetésén is sor került. A későbbiekben lényegében minden kurdokat ért sérelem, zavargásokat hívott életre.¹²⁴ A PKK ebben az évtizedben jelentős utánpótlással rendelkezett, s a nemzetközi és belsőtámogatásnak köszönhetően lehetővé vált a szervezet számára nagy támadássorozatok indítása – ellentétben a jóval elszigeteltebb 1980-as évekbeli akciókkal. Öcalan az 1990-es évek elején nagy létszámú, akár 500 fős csapatok bevetésével végrehajtott támadásokat alkalmazott, melyek célja a minél jelentősebb török veszteség és a társadalom demoralizálása volt. Ezek a támadások azonban rendszeresen a jobb fegyverzettel rendelkező Török Fegyveres Erők(TSK) sikerével értek véget, s hamarosan vissza kellett térni a kisebb alakulatok által végrehajtott akciókhoz. 1991 után jelentősen megnőtt az összecsapások száma, az egyre nyilvánvalóbb eskalációt mutató serihildan Ankarát

123 Voltak ugyan próbálkozások a török kormány részéről, hogy egyfajta törökországi nemzeti ünnep legyen belőle, de a törökség körében nem tett szert nagy népszerűsége.

124 Egresi Zoltán: A PKK: Marxista terrorszervezetből nemzetépítő gerillahadsereg?., 2012. február 7. In: *ProMinoritate.*, 99-100. o.

minden eddiginél komolyabb beavatkozásra készítette. Az 1990-es évek török politikáját jellemzően a TSK határozta meg. A gyakorlatban ennek egyik pillérét újabb csapatok kelet-törökországi kivezénylése és a faluőrök számának növelése jelentette. A másik pillért a gerilláknak utánpótlást és rejtékhelyet nyújtó vidéki lakosság által nyújtott bázis felszámolása képezte. A nagyarányú áttelepítésekre és a keleti nagyvárosok lakosságának felduzzadására ekkor került sor. 1989 és 1994 között 2000 falu tűnt el, és 750 ezer ember volt kénytelen elhagyni lakhelyét.¹²⁵ A politikai elit részéről csak 1993 elején mutatkozott hajlandóság a PKK-val folytatandó tárgyalásokra, amikor már nyilvánvaló vált, hogy súlyos probléma alakult ki a keleti országrészben, s nem egyszerűbanditákról van szó, mint ahogy ezt korábban gondolták.¹²⁶ A PKK 1995-ben létrehozta az Emigráns Kurdisztáni Parlamentet, mely elsőülését 1995-ben, Hágában tartotta. A 65 főből álló parlament száműzetésben lévő kurd képviselők, a Törökországban élő kurd politikusokból. A házelnök Yasar Kaya lett, míg a 15 fős végrehajtó tanácsot Zübeyir Aydar irányítására bízták. 1999 májusában megalakították a Kurdisztáni Nemzeti Kongresszust, melynek vezetője Ismet Cheriff Vanly lett.

A fordulópontot a konfliktusban az 1998-as év jelentette, amikor katonai fenyegetés és politikai nyomás miatt Öcalannak el kellett hagynia Szíriát. Először Oroszországba menekült, majd Olaszországba és Görögországba. Végül Kenyában tartóztatták le 1999. február. 15-én, és visszahozták Törökországba. Az eredetileg halálra, majd életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt vezetőt Imrali szigetére száműzték. Noha ügyvédek keresztül továbbra is tarthatta a kapcsolatot a külvilággal, a szervezet óriási veszteséget szenvedett. Elfogása után két hónappal Öcalan a törökországi erők visszavonására és a harcok beszüntetésére hívta fel a PKK-t, illetve új célt hirdetett meg a szervezet számára: egy demokratikus Törökország megteremtését, ahol törökök és kurdok egyenrangúan élhetnek. A vezetőjét és legfőbb politikai támogatását veszített párt egyoldalú fegyverszünetet hirdetett, s visszavonta erőit Törökországból.¹²⁷

Egyoldalú tűzszünet (1999-2004)

125 McDowall David: *A Modern History of the Kurds*, I. B. Tauris, New York, 1996, 428.o.

126 Uo. 429. o.

127 Egresi Zoltán: A PKK: Marxista terrorszervezetből nemzetépítő gerillahadsereg?, 2012. február 7. In: *ProMinoritate.*, 102. o.

A bázis ezután az észak-iraki Kardil-hegység lett. Noha harcokra a további években is sor került, ezek már szórványos összecsapásoknak minősültek az 1990-es évekhez képest. 2002-ben Ankara megszüntette az OHAL régiót is. A szervezetből ezután több ezren léptek ki, s kezdtek új életet Törökországban vagy Észak-Irakban. Ennek ellenére a PKK tagjainak száma 5000 körül maradt.¹²⁸ 2002-ben a PKK megváltoztatta a nevét KADEK-re (Kurdisztáni Szabadság és Demokrácia Kongresszusa), azt állítva, hogy a PKK már teljesítette küldetését és tiszta politikai szervezetként akar tovább működni. 2003 októberében feloszlatták a KADEK-et is és létrehozták a KONGRA-GEL (kurdisztáni Népi Kongresszus) nevű szervezetet. A török kormány a PKK békés szándékait figyelmen kívül hagyta, és azt állította, hogy az új szervezet folytatja a fegyveres támadásokat, bár nem ugyanazon a szinten, mint korábban. A KONGRA-GEL arra hivatkozott, hogy csak védekeztek a török hadsereg rajtaütései ellen.

A PKK belsőmegújódását a Törökországban történő fontos politikai változások is inspirálták. 2002-ben egyedüli pártként kormányt alakíthatott a parlamenti helyek 66%-ának megszerzésével az Igazság és Felemelkedés Pártja (AKP). Az AKP iszlamista háttérrel rendelkező, magát a török jobbközép hagyományba helyező párt volt, mely az elmúlt nyolc évben képes volt hatalmon maradni, mialatt Törökország történelmében páratlan gazdasági felemelkedés következett be. A párt a korábbi jobb- és baloldali török pártokhoz képest merőben új programmal állt a kur-dok elé: azokhoz képest jóval nyitottabban kezelte a kérdést, illetve a vallási együvé tartozásra épülő együttélést hirdette meg. Recep Tayyip Erdoğan miniszterelnök többször kijelentette, hogy az ország különböző etnikumok hazája, illetve nyíltan felvállalta a kurd identitás létezését, melyet a közös hit, a közös haza és a közös történelem csatol Törökországhoz¹²⁹ 2004-ben megindult rövid rádiós műsorok sugárzása több kisebbségi nyelven, így kurdul is, illetve rövid időre lehetővé vált a kurd nyelv tanulása nyelvtanfolyamokon. Az iszlámra épített politikai diskurzus sok támogatóra talált a vallásos kurdok körében. Így a 2004-es helyhatósági választáson a DEHAP a korábbi kurd pártokhoz képest súlyos veszteségeket

128 McDowall David: *A Modern History of the Kurds*, I. B. Tauris, New York, 1996, 431.o.

129 Egresi Zoltán: A PKK: Marxista terrorszervezetből nemzetépítő gerillahadsereg?., 2012. február 7. In: *ProMinoritate.*, 103-104. o.

szenvedett. Ez a korábbi politika átalakítására sarkallta Abdullah Öcalant, aki 2004. június 1-jén meghirdette a fegyverszünet végét, s újra harcra szólított fel.¹³⁰

A kiújult felkelés (2004-2009)

2004 után Az őrállomások ellen újra elszaporodtak a támadások, több robbantás történt, török katonai egységeket csaltak törbe. A tűzszünet megszüntetése óta fokozatosan kiújultak a katonai összecsapások. Ebben közrejátszott az amerikaiak iraki inváziója is, amely megkönnyítette a kurd autonóm régió kialakítását, illetve a PKK- táboroknak a török–iraki határ mentén lévő Kandil-hegységben történő létrehozását. A kurd nacionalista körök számára az is nyilvánvalóvá vált, hogy az iszlamista AKP képes a kurd szavazatok döntő részét megszerezni, s a nemzeti érzelmek felkorbácsolásához is szükség van a harcra.¹³¹ A hadsereg már a 2007-es választások előtt 30-40 ezer főt akart Észak-Irakba küldeni. A 2007. október 21-én Daglçában lévő őrállomás ellen intézett kurd támadás, melyet 150 PKK-s katona indított, s több mint egy tucat török katona halálával járt, a helyzet súlyosságáról győzte meg a török politikai vezetést. A 2008 elején indított hadjáratnak végül nem sikerült felszámolnia a PKK iraki bázisait. A PKK aktivitása szoros kapcsolatba került a kurd pártok választási szereplésével. Mint láttuk, a 2004-es választási eredmények után Öcalan szakított a négyéves fegyverszünettel. A DEHAP feloszlata után megalakított DTP (Demokratikus Társadalom Pártja) a 2007-es választásokon az AKP ellenében tanúsított gyenge teljesítményét látva, a PKK újabb támadássorozatot indított, mely a török hadsereg iraki beavatkozását eredményezte. A 2009 márciusában tartott helyhatósági választások után, melyek immár a DTP megerősödését hozták, a szervezet egy időre beszüntette a harcokat. Jól látható módon kialakult egy választási harc, mely az AKP-t tette a PKK legfőbb törökországi ellenfelévé.¹³²

130 Uo. 104. o.

131 Egresi Zoltán: *Békefolyamat Törökországban : útban a történelmi kiegyezés felé?* – Magyar Külügyi Intézet, 2013, 4. o.

132 Egresi Zoltán: A PKK: Marxista terrorszervezetből nemzetépítő gerillahadsereg?., 2012. február 7. In: *ProMinoritate.*, 105. o

Kísérletek a békére

Az 1990-es évek elején Turgut Özal, török elnök kezdett el először tárgyalásokat folytatni a PKK-val az 1990-es évek elején. Célja a fegyveres harcok beszüntetése volt. 1993-ban váratlanul meghalt Özal, mérgezésre gyanakodtak, de az exhumálás utáni vizsgálatokból kiderült ennek az ellentéte. Halálát követően a tárgyalások megszakadtak, a harcok ismét kiéleződtek és 1999-ig intenzív fegyveres konfliktusok voltak. Ennek időlegesen vetett véget Öcalan kenyai letartóztatása. A Kurd Munkáspárt vezetőjének bebörtönzése után úgy tűnt, hogy a PKK megszűnik és helyreállhat a stabilitás Kelet-Törökországban. Azonban 2004-től kezdve a harcok folyamatosan kiújultak, ebben közrejátszott az amerikaiak iraki inváziója, amely megkönnyítette a kurd autonóm régió kialakítását, illetve a PKK- táboroknak a török–iraki határ mentén lévő Kandil-hegységben történő létrehozását. Nyilvánvalóvá vált, hogy a 2004-es választásokon az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) képes a kurd szavazatok döntő részét megszerezni. Állandósultak a katonai összecsapások és 2007-re áttérjedtek Észak-Irakra is. A török vezetésnek rá kellett jönnie, hogy pusztán katonai úton nem képes rendezni a PKK-kérdést. Ennek „de facto” elismerése volt, amikor a vezérkar támogatásával az AKP 2009-ben meghirdette a kurd nyitást, a „kürt açılımı”, amely egy széles társadalmi egyeztetésre épített békefolyamatnak indult, s bizonyos kedvezmények megadása révén a PKK fegyveres csoportjainak leszerelését kívánta elérni.¹³³ A belügyminiszter több társadalmi szervezettel is leült tárgyalni és sikerült kapcsolatba lépni a PKK-val is. Amikor 2009 őszén az első PKK-csapat az amnesztia reményében visszatért török földre, botrányba fulladt a békülési folyamat. A haburi határállomáson a nyolcfős csoportot a kurd párt szervezésében hatalmas tömeg várta, majd egy busz a nagy kelet-törökországi kurd központba, Diyarbakirba vitte és nemzeti hősként ünnepelt őket a kurd tömeg. Az AKP népszerűsége csökkent, a török közvélemény reakciója meglehetősen negatív volt az események után. A visszatért PKK-csapat tagjait bíróságra idézték. A következő hónapokban a parlament elfogadott néhány, a kurdoknak kedvező intézkedést: lehetővé tették a kurd nyelven történő politikai kampányolást, illetve még kurd nyelvű tanszéket hoztak létre Mardinban, de ezek nem voltak elegendőek a PKK vagy a parlamenti kurd párt igényeinek

133 Uo. 93. o.

kielégítéséhez. Tehát a PKK leszerelésére tett kísérlet és a terrorizmusellenes harc kudarcba fulladt.

Míg a délkelet-törökországi hegyek között folytak a harcok, illetve politikusok százait tartóztatták le, a PKK és a kormány között a háttértárgyalásokra helyeződött a hangsúly. A tárgyalások színhelye Oslo, itt találkoztak a PKK európai vezetői a török titkosszolgálat vezetőjével, Hakan Fidannal. A tárgyalások eredményeképp fegyverszünetet kötöttek 2010-es népszavazás, illetve a 2011 júniusában tartott választások idejére. A fegyverszünet 2011 júliusának közepén, a silvani incidenssel ért véget, s a harcok kiújultak. A tárgyalásokról hanganyagok szivárogtak ki és ennek eredményeként bíróság elé idézték Hakan Fidant és a titkosszolgálat több tagját is. Meghallgatásukat végül a törvény megváltoztatásával sikerült megakadályoznia Recep Tayyip Erdoğan kormányfőnek.¹³⁴ A török vezetés az oslói folyamat félresiklása miatt Öcalan elszigetelését rendelte el: megtiltották, hogy ügyvédekkel érintkezzen, illetve csak testvérét, Mehmet Öcalant engedték hozzá.¹³⁵

Kurdok Emberi Jogai Projekt

1992 decemberében Londonban, Kerim Yldiz vezetésével létrejött program. A „Kurdok Emberi Jogai Projekt” („Kurdish Human Rights Projekt” - KHRP) célja az, hogy támogassa a jogsértések áldozatait, és hogy a témában szakértő ügyvédek képezzen ki. A projekt tevékenységét a kezdetektől fogva kiterjesztették a kurdok sérelmein kívül valamennyi Törökországot érintő panaszra. A kezdeményezés mindebben három másik szervezettel is együttműködött. A „Nemzetközi Emberjogi Szövetséggel” (IHD), „MazlumDer” nevű iszlám emberjogi szövetséggel és a török ügyvédi kamarával, amely az összekötő kapocs szerepét töltötte be a panaszosok és a KHRP között. A KHRP keretében

134 „Chronology of Oslo Dialogues with PKK”. In: *Hurriyet Daily News*, <http://www.hurriyetdailynews.com/chronology-of-oslo-dialogues-with-pkk.aspx?pageID=238&nID=31190&NewsCatID=338> (2013.06.25)

135 Egresi Zoltán: *Békefolyamat Törökországban : útban a történelmi kiegyezés felé?* – Magyar Külügyi Intézet, 2013, 4-5. o.

tevékenykedő ügyvédek a hozzájuk eljuttatott dokumentumok alapján előzetes jelentéseket készítenek, majd ezeket a jelentéseket a bennük foglalt jogsértések dátumától számított hat hónapon belül elküldik az Emberi Jogok Európai Bizottságához.

A KHRP célja minden lehetséges jogi eszköz mozgósítása a jogsértések kivizsgálása és a problémák megoldása érdekében. A projekt keretében ezenkívül más emberjogi szervezetekkel együttműködésben rendszeres tanfolyamokat szerveznek a Törökországban dolgozó ügyvédek számára. Ennek eredményeként olyan fiatal szakértői kar jöhet létre, amely hatékonyan közvetíti a panaszokat és a bizonyítékokat a Bizottság és a Bíróság felé.

A Bíróság eddig a következő tárgykörökben vizsgálta ki panaszokat, és hozott ítéletet:¹³⁶

- testi épség veszélyeztetése (falvak lerombolása és a lakosság elűzése lakhelyükről; a rendőrség és a katonaság által alkalmazott indokolatlan erőszak a letartóztatások alkalmával és a vizsgálati fogság ideje alatt);
- személyes szabadság korlátozása (vizsgálati fogság idejének önkényes meghosszabbítása; a bírói eljárás elhalasztása);
- méltányos bírói eljáráshoz való jog megsértése (a vádlott távollétében lefolytatott eljárás, katonai bíróság alkalmazása, zaklatás, bírói eljárás megtagadása);
- a magánélet és a család védelmének megsértése (falvak lerombolása, a lakosság elűzése lakhelyükről, vagyontárgyak kisajátítása);
- vallásszabadság korlátozása (katonai bírók jogsértései az iszlám egység védelme érdekében);
- szólásszabadság korlátozása (gyűlöletkeltés és a török állam szuverenitását és területi integritását veszélyeztető megnyilatkozások megtorlása);
- gyülekezési szabadság korlátozása (a török Alkotmánybíróság számos politikai pártot feloszlattott és betiltott);
- tulajdonhoz való jog korlátozása (falvak lerombolása, a lakosság elűzése lakhelyéről).

136 Zoltán András: *Az „örökzöld” kurdkérdés és a ciprusi probléma*, In: <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00011/2.htm#E16E58> (2013.06.26)

A török kisebbségpolitika és változásai

Kétféle változás jellemezi a török kisebbségpolitikát, többek között a kurdok helyzetének javítását. Első sorban a külső feltételek változtak meg, vagyis a külpolitikai környezet változásának köszönhetően a kurdok helyzetének javítását szorgalmazta Ankara. Annak ellenére, hogy Irak a 2003-as amerikai támadás után összeomlott, az ország olajban gazdag északi területe megőrizte autonómiáját és a korábban kérvényezett kurd autonómia de facto kezd önálló állammá alakulni. Emellett a PKK a központosított iraki állam összeomlásának következtében Kurdisztánban kezdi el kiépíteni állásait. A térség bizonytalansága ugyan megmaradt, az amerikai csapatokat Obama kivonta a térségből, de Irak stabilitása még megmaradt. Az USA továbbra is támogatja Törökország EU-s csatlakozását, amely a kisebbségeknek újabb jogszélesítést helyezett kilátásba, elsősorban az emberi jogok szempontjából támogatja a kisebbségeket, ezért hangsúlyos helyre került a jogállamiság és demokrácia.

„Európában az Európa Tanács lett a kisebbségi jogok védelmének legfőbb szószólója. 1992-ben elfogadták a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját, amit 1995-ben a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény követett. Ezzel párhuzamosan az Európai Unióban is elkezdtek a kisebbségi jogokkal foglalkozni, bár mind a mai napig nem sikerült kidolgozott kisebbségvédelmi törvényt elfogadni, aminek oka a tagállamok eltérő érdekeiben és nemzetépítési stratégiáiban lehető fel”.¹³⁷ Az 1997-es amszterdami szerződéssel az EU továbblépett, és törvényei közé bekerült a diszkriminációellenes törvény is, aminek következményeként 2004-2007 között a csatlakozni akaró államoknak ezt a törvényt is figyelembe kellett venniük a jogharmonizáció során. Másik fontos feltétele a csatlakozásnak, hogy az 1995-ös Európa Tanácsi keretegyezményt alá kellett írniük, végül pedig a romák integrációját elősegítő programokat is el kellett fogadniuk. „A kisebbségi kérdés tehát egyre fontosabb lesz az EU-n belül is, lehetséges, hogy a további csatlakozási tárgyalások során Törökországnak egy jóval szigorúbb törvényi szabályozást kell majd elfogadnia”¹³⁸.

¹³⁷ Egresi Zoltán: *Repedező nemzetállam? A török nemzetépítés és kurd nemzetalkotás*, Grotius E-Könyvtár 2011, 39. o.

¹³⁸ Uo. 39. o.

A külső feltételek mellett a belső feltételek is megváltoztak, vagyis a közel 30 éve dúló harcok, a több mint 40 ezer halott és nagy anyagi veszteségek a török közvéleményre is nagy hatást gyakoroltak. A kurd problémát ettől kezdve nem etnikai, hanem gazdasági problémának láttató szemlélet egyre inkább a politikarendezés szükségességének tekintette. A PKK 2007-től ismét megindította a Törökország elleni támadásokat, ami magával vonta a terrorista probléma és a kurd kérdés középpontba kerülését is. A PKK támadásainak hatására a török társadalom egy része már az elmúlt negyedszázadban is a nemzetállam megerősítését követelte. Ennek köszönhető, hogy a CHP egyre nacionalistább lett. A támadások a Sevres-szindróma újjáéledését vonta magával: a görög, szír, iráni, iraki, örmény támogatást élvező szervezet a szomszédok Törökország elleni összeesküvését sugallja.¹³⁹ Mindez elősegítette egy új, heterogén csoport, az újnacionalisták létrejöttét, amely Törökország nemzeti-szekularizációs identitását erősítené meg.

Ezt követően a török társadalomban megerősödött az egységes állam gondolata és a török dominancia kiterjesztése, de megváltozott a kurdok megítélése és a kurdok és törökök közötti fegyveres harc főként etnikai vonalon jött létre, ami a kurdok elidegenítését eredményezte. A kurdok korábban ugyan testvéri, törökországi muszlim megítéléshez tartoztak, most viszont a nem-muszlim megítélés alá kerültek. A török társadalom kifáradni látszott, és 2002-ben ezért Törökországban előrehozott választásokat tartottak, mivel a kormánykoalíció a szétesés szélén állt, a gazdaság válságban küzdött, és megkérdőjelezték a hatalmon levők legitimitását.

A választásokon 34 százalékos arányban az AKP nyert, aki magát konzervatív jobbközép pártként határozta meg, a választások megnyerése után pedig többséget élvezett a nemzetgyűlésben. Ez egy kiegyensúlyozottabb politikát eredményezett, a siker viszont nem jelentette az intenzív török belpolitika gyengülését, illetve nem hozott legitimitációt pártnak, mivel a társadalom nagy része még mindig iszlamista csoportként kezelték őket. Azért, hogy megtartsa hatalmát szorgalmazni kezdte az EU-s csatlakozást, demokratikus reformokat indított el. Programjában felvállalta *„a vallás és az állam viszonyát, a diszkriminációt, a polgári kormányzat és a hadsereg kapcsolatának problematikáját, a*

139 Uslu Emrullah: Ulusalçılık: The Neo-nationalist Resurgence in Turkey. In.: *Turkish Studies*. 2008/9, *Lapsz. 1.*, 78.o.

*korruptió elleni harcot, az új alkotmány bevezetését, a szegénység elleni küzdelmet, a gazdaság fellendítését, külpolitikai sikereket, s végül, de nem utolsósorban a kurd problematikát*¹⁴⁰. A kurdok viszont mindezt fenntartással fogadták.

Az AKP foganatosított reformintézkedések még nem oldották meg a kurd kérdést: 2002 után több emberi jogi szerződést ratifikált (a Politikai és Polgári Jogok Nemzetközi Egyezményét, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezményét, az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. és 13. számú jegyzőkönyvét).

A pártnak köszönhetően a büntetőtörvények terén is nagy változások történtek: törölték a terrorellenes törvény 8. cikkelyét.

Az oktatás terén is sikerült reformokat teremtenie: 2002-ben elfogadták, hogy idegen nyelvként taníthatóvá váljanak azok a nyelvek és nyelvjárások, amelyeket a török állampolgárok napi szinten használnak. A párt által megfogalmazott törvény azonban elég szűkszavú volt, mivel minden az Oktatási Minisztérium rendelkezéseire folytatódott, és az oktatási alaptörvény azt mondja ki, hogy csak az taníthat ilyen nyelveket, aki erről diplomával rendelkezik, ez gyakorlatilag lehetetlenné tette a törvény végrehajtását. Egy évvel később, 2003-ban sikerült módosítani az idegen nyelvek törvényét és ennek eredményeként az idegen nyelvi központok kurzusokat indíthattak a kisebbségek nyelvein, viszont csak 14 éven felüliek iratkozhattak be. Az első kurd nyelvű kurzusok 2004-ben indultak, először Batmanban majd Diyarbakirban, Saliurfában, Adanában, Vanban, Mardinban, és végül Isztambulban. Alig 2000 ember iratkozott be kurd nyelvű kurzusokra, ezért egy év múlva abba is hagyták a kurd nyelvű oktatást.¹⁴¹

A párt választási nyeresége után a legnagyobb eredmények a tömegkommunikáció terén születtek. 2004-ban elfogadtak egy törvényt, amely szerint a kisebbségi nyelven szóló rádióadások megengedetté váltak, viszont a június 4-én elkezdődő adások négy nyelven – zaza, kurmanci, bosnyák és cseh – szóltak és a tv-adások 45 percesek voltak a hét 5 napján, míg a rádióadások 30 percesek, szintén 5 napon keresztül. Mindemellett az állami vezetés

140 Fehrattin Altun: *Değişim ve statüko kışkırcında AK parti*. 2009. In:

http://www.setav.org/document/SETA_Analiz_6_Degisim_ve_Statuko_Kiskacinda_AK_Partii.pdf

(2013.06.26)

141 Egresi Zoltán: *Repedező nemzetállam? A török nemzetépítés és kurd nemzetalkotás*, Grotius E-Könyvtár 2011, 42. o..

az engedélyeztetés jogát megtartotta magának, és három helyi adó kapott jogot kisebbségi nyelven történő sugárzásra: a Diyarbakir központú Söz TV, illetve Gün TV, valamint az urfai Medya TV¹⁴².

„2004-ben az AKP kormány új törvényt fogadott el, ami megszüntette az állami engedély szükségességét a szervezetek alapításához. Ezzel de facto lehetővé vált a kisebbségek számára, hogy létrehozzák saját kulturális szervezeteiket; noha hivatalos nyelvhasználatban csak a törököt használhatják. Mindenesetre Diyarbakirban több kurd szervezetet is feloszlattott a bíróság, mert túl messzire ment a kurd nyelvi jogok (és nyelvhasználat) követelése terén...¹⁴³

A jogok kiterjesztése mellett az AKP a kurd kérdést modernizációs kérdésnek tekintette, ezért a keleti területeken több milliárd líra értékű beruházásokat valósítottak meg. Ez a legszegényebb keleti tartományokat érintette, ahol erőműveket építettek, fejlesztették az infrastruktúrát, mezőgazdasági támogatásokkal teremtettek munkalehetőségeket.

Kürt acilimi¹⁴⁴: 2009-2010 értékelése

2009 nyarán az AKP nagy kampányba kezdett, hogy rendezze az egyre több jogot követelő kisebbségek helyzetét: augusztusban több tárgyalást folytattak a kisebbségek vezetőivel. Erdogan miniszterelnök augusztus 15-én demokratikus jogot ígért a keresztény és zsidó vezetőknek, szóba került a „halki iskola” újraindítása is.

A legnagyobb hangsúlyt a kurdok helyzete kapta: *„a reform egyik kulcsembere, Besir Atalay belügyminiszter több hivatalos érdekvédelmi szervezettel, közel két tucat NGO-val, akadémikusokkal és egyéb szakemberekkel találkozott. Úgy tűnt tehát, hogy a kurdokat illetően először történik meg a török történelemben, hogy a vezetés széles társadalmi konszenzusra építve kívánja megoldani a kérdést. Abdullah Öcalan augusztusban a megegyezésre szólított fel, a börtöncellájában saját kézzel írt 160 oldalas,*

142 A Quest for Equality: *Minorities in Turkey*. 2007. 18. o.

143 A Quest for Equality: *Minorities in Turkey*. 2007. 23-24. o.

144 „kurd nyitás”

a megegyezéshez vezető „útitervét” azonban az AKP azzal utasította vissza, hogy terroristákkal nem tárgyal”.¹⁴⁵

A nemzetgyűlés másik két párt, a CHP és MHP részéről állandó támadások érték az AKP-t: a kormányfőt azzal vádolták, hogy megsértette a nemzetállami egységet, sokan negligáltak a kurd problémát, mivel terroristának tekintették őket. „Végül 2009. november 13-án született meg a törvényjavaslat, amelyet négyhónapnyi heves vita és több éves készülődés előzött meg. A legnagyobb előrelépések a kurd nyelv terén történtek. Lehetővé tették a magániskolákban történő oktatást, és megszűntek a magánkézben lévő kurd rádiócsatornák és TV-csatornák felállítása előtti akadályok. Lehetővé vált a kurd nyelvű politikai propaganda alkalmazása, vagy akár a vallási szertartások kurd nyelven történő levezénylése. Továbbá – szintén emblematikus jelzéseként – a korábban törökösített helységnevek visszakaphatták eredeti kurd neveiket”¹⁴⁶.

A török-kurd párbeszédet az alkotmánybíróság 2009.december 11-i döntés hátráltatta, ugyanis feloszlatták a DTP-t, amelyet arra alapozva tettek meg, hogy összejártszik a PKK-val. Az alkotmány pedig azt mondja ki, hogy az ország integralitása ellen tevékenykedő pártokat fel kell oszlatni. A kurd képviselők azonban új pártot alapítottak, amely a nemzetgyűlésben továbbra is képviselte őket. Viszont a török eliten belül többen is a kurd probléma mellé álltak, de ennek ellenére is a Török Fegyveres Erők főparancsnoka, Ilker Başbuğ de fato rábólinott a nyitásra.

„2010. március végén az AKP új alkotmánytervezetet terjesztett elő, amely a demokratizálódási folyamat keretében a pártok betiltását is megnehezítené. A kurd BDP nem sokkal később, március 29-én szintén bemutatta a saját tervezetét, amely nem engedi a pártok betiltását, és többek között lehetővé teszi a diákok számára saját vallásuk és saját nyelvük tanulását”.¹⁴⁷

Külön említést kell tenni arról, hogy ennek a demokratizálási folyamatnak több dimenziója van, amelyek közül csak egy irányul a kurd problémára. Ezen a téren elért eredmények

145 Egresi Zoltán: *Repedező nemzetállam? A török nemzetépítés és kurd nemzetalkotás*, Grotius E-Könyvtár 2011, 43. o.

146 Uo. 44. o.

147 In: *Hürriyet Daily News*. 2010. 03. 29. <http://www.hurriyetaidailynews.com/n.php?n=pro-kurdish-party-introduces-its-own-draft-showing-its-readiness-for-bargain> (2010-05-29)

mellett folyamatosan zajlottak a tárgyalások a kisebbségek vezetőivel, amelynek legnagyobb kérdése az elvei probléma maradt, hiszen Törökország legnagyobb vallási kisebbsége csak szunnita hitoktatásban részesülhet. A folyamatos tárgyalások új formában zajlottak, mivel más kisebbségi szervezeteket is bevonnak a problémába.

Jelenlegi tárgyalások

A török–kurd kapcsolatokban jelentős fejlemények történtek 2013 márciusában: elkezdődtek a Kurd Munkáspárt (PKK) és a török kormány közötti béketárgyalások. Mind a nemzetközi, mind a török sajtó történelmi bejelentésként értékelte Abdullah Ocalannak, a PKK egyik alapítójának a Nevruz¹⁴⁸ ünnepén, március 21-én Diyarbakirban, milliós tömeg előtt felolvasott üzenetét, amelyben fegyverszünetre, illetve demokratikus harcra szólította fel a két oldalt.¹⁴⁹ A börtönből írt üzenetet a PKK két képviselője Pervin Buldan, majd Sirri Süreyya olvasta fel török, majd kurd nyelven. A levélben Öcalan utalt a Török Köztársaság megalakulása előtti török-kurd együttműködésre, főleg az Első Világháborúban és a Függetlenségi Háborúban. A Kurd Munkáspárt vezetője azon a véleményen van, hogy egy ilyen együttműködés egy új állam alapjait képezheti. A békefolyamatot a kurd nép és a demokrácia győzelmeként, az asszimilációs politika vereségeként értékelte.¹⁵⁰

Az Abdullah Öcalan által alapított marxista terrorszervezet 1984 után több ezer fős gerillahadsereggé fejlődött. PKK 1998-ig Szíriában székel, majd Irakba tette át székhelyét, miközben kiterjedt európai hálózatot hozott létre. Öcalan 1999. eleji letartóztatása ideiglenesen véget vetett a harcoknak, de 2004 után egyre erősödő fegyveres harcokba kezdett a PKK. A párt 30 éves fennállásának ideje alatt több előrelépés történt a kurd lakosság jogainak érvényesítésében. 2007-ben a kurdok képviselést kaptak a parlamentben, a Demokratikus Társadalom Pártja (DTP) több képviselővel is bekerült a parlamentbe, majd 2009-ben újjáalakult Béke és Demokrácia Párt néven és a 2011-es választásokon már több mint két tucat képviselőt sikerült a parlamentbe juttatni. Azonban a PKK és a török hadsereg közötti fegyveres összecsapások a kormány eddigi próbálkozásai

148 Nevruz az iráni újév kezdete.

149 Lorencsics Emese: Küszöbön a kurd-török megbékélés., 2013. március 25. In: *HVG* (2013.05.06)

150 Egresi Zoltán: Békefolyamat Törökországban : útban a történelmi kiegyezés felé?, Magyar Külügyi Intézet, 2013, 3. o.

ellenére állandósultak. Részben ez is közrejátszott abban, hogy a török vezetés a nyilvánosság előtt bevonja Öcalant a tárgyalásokba.¹⁵¹

2012 nyarán megnőtt a fegyveres összecsapások száma és mértéke. A PKK augusztusban körülbelül négyszáz támadást intézett a török hadsereg ellen, július-augusztus fordulóján Şemdinli környékén több ezer fő részvételével szabályos csata folyt a PKK és a török hadsereg erők között. A délkeleti területeken a PKK a civil lakosság ellen is akciókat hajtott végre: buszokat állítottak meg és túszoikat ejtettek, AKP-s politikusokat raboltak el egy év alatt közel 150 embert. Mindez nagy bizonytalanságot keltett a keletre utazók körében. Az is megrázta a török közvéleményt, hogy augusztus 20-án a kurd településterülettől távol lévő Gaziantepben robbantottak, melynek során több mint hatvan ember sérült meg, s nyolcan életüket veszítették. Még javában folytak a harcok, amikor a diyarbakiri börtönben lévő kurdok éhség sztrájkot hirdettek Öcalan elszigeteltségének megszüntetése és a nyelvi jogok kiszélesítése érdekében. Hamarosan más börtönökben is követték ezt a példát. A több mint két hónapig tartó sztrájkhoz végül több ezer ember, köztük BDP-s parlamenti képviselők, így a neves politikusnő, Leyla Zana is csatlakozott. Az akció novemberben, Öcalan nyilatkozatára ért véget. A török vezetés úgy gondolta, hogy Öcalant kell a központba állítani, csak így vethetnek véget a harcoknak. Recep Tayyip Erdoğan egy televíziós beszélgetés során közölte, hogy tárgyalásokat folytatnak a PKK-val, ezt megerősítette Yalçın Akdoğan, a miniszterelnök politikai tanácsadója. A belügyminisztert İdris Naim Şahint¹⁵² a kurdszármazású volt isztambuli kormányzóval, Muammer Gülerrel váltották fel. A vezetés legfőbb célja a harcok teljes mértékben való beszüntetése, a PKK fegyveres erőinek kivonása, a kurd lakta térség politikai stabilitásának helyreállítása valamint a terrorizmus felszámolása. Öcalan bevonása a tárgyalásokba azt jelenti, hogy ezúttal magával a szervezet vezetésével és a nyilvánosság előtt folytatják a megbeszéléseket, másrészt kellően nagy súlyt kap az egész folyamat. A békefolyamat megindítására nagy nyilvánosság előtt, 2013. január 3-án került sor, amikor a Béke és Demokrácia Pártjának egy képviselője, Ayla Akat Ata, illetve a párt volt elnöke, jelenleg a Demokratikus Társadalom Kongresszusának (DTK) vezetője,

¹⁵¹ Egresi Zoltán: Békefolyamat Törökországban : útban a történelmi kiegyezés felé?, Magyar Külügyi Intézet, 2013, 4. o.

¹⁵² Nacionalista kijelentései miatt bírálták.

Ahmet Öcalannál tett látogatást. Ekkor még nem sok mindent hoztak nyilvánosságra, csak annyit, hogy Öcalan személye a békefolyamat kulcsa, és hogy ők a demokratikus megoldásban érdekeltek. A BDP a következő hetekben felélesztette az Öcalan személye körüli vitát, s követelte, hogy a kurd vezetőt szállítsák át egy megfelelő helyiségbe, illetve biztosítsanak számára egy televíziót, ami szerinte megkönnyítené a tárgyalásokat. Ez utóbbit január végére sikerült is elérnie.¹⁵³

A Legközelebbi találkozó Február 23.-án volt esedékes, a BDP három képviselője látogatta meg a PKK vezetőjét(Sırrı Süreyya Önder, Pervin Buldan frakcióvezető és Altan Tan) Öcalan megígérte, hogy felvázolja a probléma megoldásáról szóló dokumentumot. Ezt hamarosan a török titkosszolgálat (MIT) el is juttatta azt a BDP-hez. Öcalan összesen három levelet írt: az egyik az európai szárnynak, a másik a BDP vezetőségének, a harmadik pedig a PKK Kandil- hegységben lévő vezetőségének szolt. A levelek mindegyikében első lépésként a fegyverszünet kihirdetését (határidő: március 21.), a következőként pedig a törökországi területek kiürítését (augusztus 15.) nevezte meg. Továbbá azt kérte, hogy bizonyos témákat (föderalizmus) ne feszegessenek, ehelyett inkább a demokrácia megerősítésére, az alkotmányra és az önkormányzatiságra helyezték a hangsúlyt. Az első lépés a kurd nemzeti ünnepen, március 21-én, a BDP-s politikusok által több százezres kurd tömeg előtt felolvasott levéllel teljesült. Öcalan vezetőnek való elismerése mg a kurd nacionalista körökben is megkérdőjelezhetetlen. A PKK hűséges maradt Öcalanhoz, Murat Karayilan, a PKK jelenlegi irányítója, a harcok beszüntetésére utasította az alakulatokat, ahogy az európai központ is egyetértett Öcalan szavaival.¹⁵⁴ Az Európai Unió is bejelentette, hogy hajlandó anyagilag is támogatni a békefolyamatot és a rendezést. Szabadon bocsátottak a KCK elleni művelet során letartóztatott politikusok közül néhányat, amit az előző hónapok folyamán elrabolt, s még fogságban lévő törökök egy részének elengedése követett. Tehát arra kell következtetnünk, hogy a megbékélésre való igény mindkét oldalon jelen van.

Április 3-án újabb háromfős delegáció kereste fel Öcalant, aki kijelentette, hogy a PKK katonái fegyver nélkül fogják elhagyni az országot, s nem kérnek törvényi garanciát sem a török féltől. Erre azért volt szükség mert a visszavonulásukat fedezve felmerült az

153 Egresi Zoltán: Békefolyamat Törökországban: útban a történelmi kiegyezés felé?, Magyar Külügyi Intézet, 2013, 8. o.

154 Uo. 9. o.

igény a PKK vezetőkben, hogy törvény által garantálják nekik a visszavonulásuk biztonságát. A kurd vezetés eddig mindenben engedékenynek bizonyult, most a törökökön a sor, hogy a következő lépést megtegye. A nevruzi üzenetet a miniszterelnök és az elnök is pozitívan fogadta. Erdoğan egy televíziós interjúban azt nyilatkozta, hogy egy „bölcsek” tanácsát kell megbízni a békefolyamat segítésére. Majd közölt egy 63 nevet tartalmazó listát akik a hét török régió képviselőiben kilencfős csoportokba fogtak tömörülni. A "bölcsek tanácsának" nevezett testület tagjait Erdoğan nagy körültekintéssel választotta ki - mondta Bülent Arinc miniszterelnök-helyettes. Vannak köztük művészek, zenészek, újságírók, értelmiségiek és akadémikusok, továbbá civil szervezetek képviselői is. Noha a testület pontos feladatai várhatóan a következő napokban körvonalazódnak majd, Erdoğan szerint a "bölcsek" munkája határozza majd meg a kormány által választott utat a kurd kérdés megoldásában. Ez a tanács az első ilyen jellegű testület - hangsúlyozta Baskin Oran, az ankarai egyetem oktatója. Oran elmondta: Erdoğan biztosította őket arról, hogy semmilyen felelősséggel nem tartoznak sem a kabinetnek, sem a Törökországot irányító Igazság és Fejlődés Pártjának (AKP). A "bölcsek tanácsának" csoportjai egymástól függetlenül végzik munkájukat, és maguk döntenek feladatuk elvégzésének módjáról. A "terepmunka" fontos részét képezi ennek: a kormányfő külön hangsúlyozta a helyi véleményvezérek meghallgatásának, az előadások, konferenciák szervezésének, valamint a helyi, az országos és a nemzetközi médiával való kapcsolattartásnak a fontosságát.¹⁵⁵

A tárgyalások megindulása hatalmas bizakodást váltott ki mind a törökök, mind a kurdok között, s vezetőiknek fontos, hogy sikerüljön egy kölcsönösen elfogadható megállapodást tető alá hozni. A megegyezést megkönnyíti, hogy Öcalan alkotmányos reformokat, demokratikusabb államszervezetet kér – teljes összhangban az AKP diskurzusával –, nem pedig a törökök számára elfogadhatatlan független Kurdisztánt. Kérdés, mit tud kínálni a török állam. Az előző évek során már több gesztust tett a török vezetés: kurd nyelvű állami tévécsatorna létrehozása, kurd nyelvi képzés, kurd rádióműsor engedélyezése, a kulturális jogok kiszélesítése, illetve sokan az önkormányzati törvény 2012 őszén elfogadott módosítását is ennek tudják be. A békefolyamatban kulcsfontosságú lesz, hogy a BDP támogatásáért és a PKK kivonulásáért cserébe az AKP milyen kedvezményekre lesz hajlandó az alkotmányban, illetve más törvényekben. Mindez azonban a szép reményekkel indult folyamat tárgyalásai alatt formálódik majd, s több forgatókönyvvel is végződhet. „Lehetséges, hogy sikerül konszenzust találni, s a kurdok

¹⁵⁵ Erdoğan a „Bölcsek Tanácsával” keres megoldást a kurd kérdésre In: *MTI - 2013. április 5*

jogainak kiszélesítése, illetve cserébe a PKK fegyvereseinek leszerelése és kivonulása végül lezárja a problémát.”¹⁵⁶

2013. Május 8.-án a kurd lázadók megkezdték a kivonulást Törökországból, a török kormány kérése ellenére azonban nem voltak hajlandóak letenni fegyvereiket mivel az utolsó hasonló kivonulásukkor (1999) a török hadsereg megtámadta őket és körülbelül 500 emberüket ölték meg. Több jogot követelnek az ország népességének egyötödét kitevő kurd kisebbségnek. Szélesebb körű alkotmányos jogok biztosítása nélkül nem teszik le a fegyvert. Öcalan kifejti a véleményét egy esetleges támadásra felkészülve:

*„Azonnal megállítjuk a visszavonulást és élni fogunk a megtorlás jogával, ha megtámadnak minket vagy elkezdik bombázni visszavonuló gerrilaharcosainkat”*¹⁵⁷

A lázadók észak-iraki bázisaik felé vették az irányt. Tehát az Öcalan által felvázolt békefolyamat gyakorlatban is kezdetét veszi. Recep Tayyip Erdogan török miniszterelnök többször is hangoztatta, hogy a lázadóknak kivonulás közben nem esik bántódásuk. Azt is mondta azonban, hogy a PKK legfontosabb prioritásai közé kellene tartoznia annak, hogy letegyék a fegyvert, hiszen ez a folyamat sikerének egyik kulcskérdése. Azonban a kivonulás megkezdését követő napon az iraki központi kormányzat kijelentette, hogy nem fogja beengedni a fegyveres lázadókat a területére mert az veszélyeztetheti Irak biztonságát és stabilitását. Az iraki külügyminisztérium által kiadott nyilatkozatban a következőket fogalmazta meg:

*„Az iraki kormány üdvözlö minden olyan politikai és békés rendezést Törökország és a kurdok között, amelynek célja a két fél közötti véröntés és erőszak megállítása, és egy demokratikus szemléletmód kialakítása annak érdekében, hogy véget vessenek ennek a belső harcnak”*¹⁵⁸

Irak kurd régiója, amely egy bizonyos függetlenséget élvez Bagdadtól, befogadja a kivonuló lázadókat. Viszont az iraki kurd erők további fegyveresekkel bővülnek (1500-2000 gerillaharcos), ez újabb feszültséget generált Irak és az iraki kurdok konfliktussal teli

¹⁵⁶ Egresi Zoltán: Békefolyamat Törökországban : útban a történelmi kiegyezés felé?, Magyar Külügyi Intézet, 2013, 13. o.

¹⁵⁷ Lorencsics Emese: *Kivonulnak Törökországból a kurd lázadók*, 2013. Május 10. In: www.kitekinto.hu (2013.06.18)

¹⁵⁸ Lorencsics Emese: *Irak nem kér a kurd lázadókból*, 2013 Május 12. In: www.kitekinto.hu (2013.06.18)

kapcsolatában. A PKK egyik szóvivője, Ahmed Doniz azt nyilatkozta, hogy a kormány rossz félelmeivel ellentétben inkább erősíteni fogja a térségben a demokráciát és a stabilitást:

„A békefolyamat senki ellen sem szól, és nincs szükség azon aggódni, hogy a konfliktus új formát ölt és veszélyt jelent másokra. A demokratikus folyamat pozitív hatással lesz a régióra. Megértjük az aggodalmakat, de a folyamat a kurd kérdés megoldásához kötődik, és nem fog kárt okozni senkinek sem”¹⁵⁹

2013. május 14.-én átlépték az első kivonuló lázadók az iraki határt es megérkeztek a Kurdisztán autonóm régióba, majd kézfogással üdvözölték iraki kurd társaikat. Az iraki vezetés azzal fenyegetőzött, hogy panaszt tesz az ENSZ Biztonsági **Tanácsánál**, amiért a befogadás ellenzésével mit sem törődve átlépték a határt. Az első kis csapat 9 férfiból és 6 nőből állt, felfegyverkezve Kalasnyikov géppuskákkal, könnyű géppuskákkal valamint rakéta-meghajtású gránátvetőkkel. Jagar¹⁶⁰ vezette az első kurd csoportot és a következőket nyilatkozta:

„A mi kivonulásunk egy válasz a vezetők, Abdullah Öcalan parancsára. Egy új utat szeretnénk nyitni kivonulásunkkal a béke irányába. A kivonulás nem volt könnyű, eső és hó zúdult a nyakunkba hét napon át. Mi készek vagyunk egy nagy támadást indítani de vezérünk szavára cselekszünk és ő a kivonulást kéri tőlünk. Ez egy új fázis. A béke fázisa.”

Június közepére már a lényegi része a kurd fegyveres erőknek átlépte az iraki határt.¹⁶¹ Rohat, egy iraki kurd PKK parancsnok azt nyilatkozta, hogy továbbra is folytatják a szervezést és az edzést harcosaival, de elvárják Törökországtól, hogy tegye meg a szükséges lépéseket a béke érdekében. Ezek közé tartozik a szélesebb körű alkotmányos jogok és ezzel együtt a kurd nép elismerése. Azonban az iraki felső vezetés úgy vélekedik, hogy ez az akció rossz hatással lehet a két ország közötti jószomszédi

159 Lorencsics Emese – *Irak nem kér a kurd lázadókból*, 2013 Május 12. In: www.kitekinto.hu (2013.06.18)

160 1999 óta őt tartják a PKK vezérének

161 „Half of PKK militants reportedly withdraw from Turkey.” 2013. június 27. In: *Global Times.*, <http://www.globaltimes.cn/NEWS/tabid/99/ID/791466/Half-of-PKK-militants-reportedly-withdraw-from-Turkey.aspx> (2013.06.27.)

viszonyra. Ugyanakkor azt kéri az ENSZ Biztonsági Tanácsától, hogy cselekedjen az ügyben, mert megsértették Irak szuverenitását.¹⁶²

A bebörtönzött kurd vezető is a parancsnokainak a véleményét ossza, miszerint a három évtizedes konfliktus egy új fejezete kezdődött el, a béke fejezete. Öcalan azt várja ebben a szakaszban a török kormánytól, hogy hozzanak reformokat a kurd kisebbség jogainak tekintetében, amely az ország lakosságának közel 20%-át teszi ki. Június 24-én, hétfőn a Béke és Demokrácia Pártjának (BDP) újabb delegációja látogatta meg Öcalant a börtönben. A beszélgetés után arra a következtetésre jutottak, hogy a békefolyamat sikeres lesz. A BDP felszólította a kormányt, hogy a kurd kérdés megoldását tegyék előtérbe és minél hamarabb oldják meg a kormány ellenes tüntetés problémáját. A PKK egyik észak-iraki Murat Karayilan, azt nyilatkozta, hogy a kormány próbálja szabotálni a békefolyamatot és „háborúra készül”.¹⁶³ Eközben a török parlament, részben a kormányellenes tüntetések miatt, júliustól 3 hónapos szünetet tart. A PKK sürgeti a parlamentet a békefolyamat felgyorsítására, még a szünet előtt. A BDP is kifejezte aggodalmát, konkrét lépéseket várnak a vezetéstől. Idris Baluken DDP képviselő elmondta, hogy pártja továbbította a demokratikus javaslatokat a kormánynak, amelyben a következőket fogalmazták meg: a büntető törvénykönyv módosítása, a terrorizmus elleni törvény megszüntetése, a politikai pártok és a választási törvény reformálása.¹⁶⁴

Tayyip Erdogan főtanácsadója, Yalcin Akdogan túlzott katonai tevékenységgel vádolta a kurd pártokat, kihasználva a kormányellenes tüntetéseket. Ezzel Erdogan kormánya jobb tárgyalási pozícióba akar kerülni a kurd kérdés tekintetében.¹⁶⁵ Baluken válasza szerint a vád alaptalan, túlzott katonai tevékenység csak az ország dél-keleti részén figyelhető meg, ahol kurd többség van és már 1984 óta tart a viszálykodás. Murat Karayilan elmondása szerint a PKK január óta már nem vesz részt fegyveres akciókban, de

162 Ma'an News Agency: *First Kurd rebels reach Iraq under Turkey truce*, 2013. május 14.

163 Daren Butler: „Jailed Kurdish rebel leader presents peace process proposals.” 2013. Június 25. In: *Reuters.*, <http://www.reuters.com/article/2013/06/25/us-turkey-kurds-idUSBRE9500AK20130625> (2013.06.27)

164 Daren Butler: „Turkey faces pressure to advance Kurdish militant peace process.” 2013. Június 21. In: *Reuters.*, <http://in.reuters.com/article/2013/06/21/turkey-kurds-idINDEE95K0BF20130621> (2013.06.26)

165 „Turkish PM's senior adviser concerned about recent statements of Turkish Kurds' leader.” 2013. június 22. In: *Focus Information Agency.*, <http://www.focus-fen.net/?id=n309183> (2013.06.26.)

a török hadsereg szóvivője azt nyilatkozta, hogy Hakkari tartomány közelében PKK katonánk nyitottak tüzet egy helikopterükre, amely magas rangú tiszteket szállított.¹⁶⁶

A Bölcsék Tanácsának (Wise Peoples Commission) délkeleti csoportja elkészített egy jelentést a békefolyamatra vonatkozólag. A jelentés szerint mélyebb demokratizálásra van szükség a több évtizedes kurd vita megoldása érdekében. Alkotmányos jogi és adminisztratív változásokat igényel a török politikai rendszer. A kurd régiókban az emberek többsége alkotmányos garanciákat igényel kulturális és politikai jogaik védelme érdekében. Alkotmányosan kell biztosítani nekik az anyanyelven való tanulást, az identitásuk elismerését, a politikai decentralizációt és az egyenlőséget. A jelentés szerint az emberek igénylik az állampolgárság egy új meghatározását, amely nem csak török etnikumot nevez meg az ország területén. Kérik a kötelező katonai szolgálat eltörlését, a szabad vallásgyakorlást és olyan politikai decentralizációt ahol nem Ankara nevezi ki a helyi képviselőket, hanem a helyiek választhatják meg. Mindemellett hangsúlyozza, hogy szükség van a PKK fegyveres erőinek lefegyverzésére, mint a békefolyamat befejező része. Végül egy igazságügyi bizottság felállítását javasolják, amely vizsgálja az állami tisztviselők által elkövetett bűncselekményeket.¹⁶⁷

166 Daren Butler: „Turkey faces pressure to advance Kurdish militant peace process.” 2013. Június 21. In: *Reuters.*, <http://in.reuters.com/article/2013/06/21/turkey-kurds-idINDEE95K0BF20130621> (2013.06.26)

167 „Report highlights urgent need for deeper democratization in addressing Kurdish question.” 2013. június 27. In: *Today's Zaman.*, <http://todayszaman.com/news-319356-report-highlights-urgent-need-for-deeper-democratization-in-address-to-kurdish-question.html> (2013.06.27.)

Következtetés

A nemzeti mozgalmak meglehetősen későn indultak meg a törökök és a kurdok körében, azonban több tényező pozitív összjátékának eredményeképp a törökök kerültek helyzeti előnybe. Többek között, azért mert a törökök voltak többségben, és eléggé tagolt társadalommal rendelkeztek. A kurdok ezzel szemben egy majdnem még feudális körülmények között élő, szétagolt, törzsi és vallási alapú társadalmat alkottak. Emellett létszámban is jóval lemaradtak a törököktől. A kurd nemzeti ébredésnek nem sok esélye volt a már az Első Világháború után modernizálódni kezdő török társadalommal szemben. A törököknek ott volt Atatürk, aki a török társadalmat nemzetté szervezte, az új modern nemzeti öntudattal rendelkező célcsoportra pedig egy népi demokratikus államot állított fel. A kurd etnikai öntudat megjelenését általában az első kurd felkelésekhez kapcsolják. De a kurdoknak a XX. század elején nem volt egy erős kezű, karizmatikus vezetőjük. Ezzel ellentétben most van, aki mutassa a kurd népnek az utat. A PKK által képviselt identitás sok hasonlóságot mutatnak a török nemzeti identitással. Öcalan Apót ugyanúgy minden kurd édesapjának aposztrofálták, mint ahogyan Kemálból is Atatürk lett. Személyük elválaszthatatlan a kurd, illetve a török nemzettől. Törökország az évtizedek során demokratizálódott, de a kurdkérdés tekintetében a mindenkori vezetés hajthatatlan maradt. Mind a mai napig nagy probléma az, hogy a törökök nem ismerik el a kurd identitást. A Kurdisztáni Munkáspárt és Abdullah Öcalan az elmúlt pár évtized egyik legnagyobb etnikai harcának a kezdeményezője, és legfőbb célja a kurd identitás elismertetése, valamint a kurdok jogainak alkotmányba foglalása.

Végeredményben biztosra vehető, hogy a török-tárgyalások a közeljövőben nem fognak végleges eredményre jutni. Egy csaknem 30 éve folyó konfliktust kell lezárniuk a feleknek, és ebben a konfliktusban mindkét fél hol kisebb, hol nagyobb sérelmeket kellett elviseljen. A PKK katonák kivonása hónapokba telhet, még akkor is, ha nem alakul ki összetűzés a kivonulás alatt a török hadsereggel. De az mindenképp pozitív fejleménynek mondható, hogy a PKK hallgat vezetőjére, Abdullah Öcalanra, aki békés megoldást keres a probléma kezelésére. Azt, hogy a török kormány mennyire lesz engedékeny, nem lehet még tudni. Ha sikerül a békés úton való rendezés, Törökország megoldja a legkényesebb belpolitikai problémáját. A törökországi kurd kérdésnek számos világpolitikai aspektusa is van. A szíriai kormány felkarolta a PKK-t. És így lett a török területeken kívüli legfontosabb PKK-táborok színhelye Szíria. Görögországban főleg hegyvidéki területeken

találhatók a PKK kiképzőtáborai, melyek létezése fölött a görög hatóságok igyekeznek szemet hunyni. Törökországnak az Európai Unióhoz való csatlakozásában a kurd kérdés megoldatlansága kizáró jellegű. Az Európai Unió országai egyértelműen elhatárolódnak Törökországtól a kurdprobléma miatt. Tehát Törökországnak is érdeke a kurdokkal való békés rendezés. Az ezredfordulón lezárult a PKK dominanciájának kora, és nem sokkal később megkezdőd az Európai Unióhoz való csatlakozás által motivált politikai liberalizáció folyamata Törökországban. Abból kiindulva, hogy az eddigi próbálkozások, sem a fegyveres összetűzések, sem pedig a demokratikus próbálkozások nem voltak eredményesek, arra a következtetésre jutunk, hogy mindkét félnek nagy „áldozatokat” kell hoznia annak érdekében, hogy ne legyen több vérontás. A 2002 óta hatalmon lévő Tayyip Erdogan áll talán a legjobban érdekében, hogy megoldja a kurd kérdést, hiszen mandátuma hamarosan lejár. Erdogan most ez az utolsó miniszterelnöki mandátuma, negyedszerre nem indulhat a posztért. Viszont éppen idén akar új alkotmányt, ami elnöki rendszerűvé alakítaná át az országot, és elnökként így még két ciklusa lenne. A jelenlegi zavargások egyre csökkentik népszerűségét (népszerűsége az ország szegényebb vidékein továbbra is hatalmas, és az ország nagyobb része szegény), így érdekében állhat az új alkotmányba belefoglalni a kurdok kisebbségi jogait is, és ezzel egy új szavazóbázist nyerhet.

Rezumat

Tema lucrării prezintă conflictul între Turcia și kurzii. Kurzii sunt un popor din familia indo-europeană. Astăzi, populația kurdă numără între 35-40 mln. de oameni dintre care cea mai mare parte locuiesc pe teritoriul Turciei. Kurzii se mai pot găsi în Iran, Irak, Siria, Transcaucazia, Kirghizia, Kazahstan chiar și în Europa, America sau Australia. Până în sec. XVI istoria kurzilor este descrisă fragmentar. Ei nimeresc în sfera de influență a Imperiului Otoman și Iran. În secolul al XIX-lea Mahmud al II-lea cucerește definitiv Kurdistanul și îl anexează în 1834 la Iperiul Otoman. În 1880 se declanșează o nouă răscoală pe teritoriul otoman, în Irak și Iran, dar este înbușită iar câteva sute de mii de kurzi au fost împușcați și spânzurați. La sfârșitul secolului al XIX – lea în Kurdistan încep să pătrundă ideile naționaliste venite din Europa. Partidul Muncitorilor din Kurdistan (Parti Karkerani Kurdistan), prescurtat PKK, este o organizație separatistă kurdă care luptă pentru independența teritorială a kurzilor. Turcia, împreună cu Statele Unite și multe alte state europene consideră PKK o grupare teroristă și refuză orice negocieri în vederea soluționării problemei kurde. Pentru majoritatea activiștilor kurzi, insurecția armată PKK este de o importanță secundară. PKK este o forță simbolică admirată pentru înecarea de a ridica problema kurdă în prim-plan politic turc. Fără PKK, nimeni nu ar fi vorbit de drepturile kurzilor de astăzi. Cel puțin în provinciile de sud-est, kurzii au un avantaj important: controlul municipalității. Acest lucru le oferă capacități organizatorice pentru a aprofunda lupta lor de recunoaștere politică. Teoretic, statul turc și-a pierdut déjà aceste provincii.

Abstract

The Kurdish–Turkish conflict is an armed conflict between the Republic of Turkey and various Kurdish insurgent groups, which have demanded separation from Turkey to create an independent Kurdistan, or to have autonomy and greater political and cultural rights for Kurds inside the Republic of Turkey. The main rebel group is the Kurdistan Workers' Party or PKK (Kurdish: Partiya Karkerên Kurdistan), which is considered a terrorist organisation by Turkey, the United States, the European Union and NATO. Although insurgents have carried out attacks in many regions of Turkey, the insurgency is mainly in southeastern Turkey. The PKK's military presence in Iraq's Kurdistan Region, which it uses as launchpad for attacks on Turkey, has resulted in the Turkish military carrying out frequent ground incursions and air and artillery strikes in the region, as the Kurdistan Regional Government claimed they do not have sufficient military forces to prevent the PKK from operating.

Felhasznált irodalom, források

Könyvek, tanulmányok

Amikam Nachmani : *Facing a New Millennium : Coping With Intertwined Conflicts*, 2003.

.

Balázs Judit: *Törökország Kelet és Nyugat között*, Budapest-Kairó, 2009.

Bois Thomas and Vladimir Minorsky: "Kurds, Kurdistan." - *Encyclopedia of Islam. Vol. 5*. Szerkesztve: Clifford Edmund Bosworth, Hollandia, Brill, 1986.

Cebat Geray: *Urbanization in Turkey.*, Office of U.S. Economic Coordinator for CENTO Affairs, Ankara, 1966.

Chaliand, Gerard: *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan.*, Olive Branch Press, 1993.

Chapter 6: "Terrorist Groups". *Country Reports on Terrorism. United States Department of State*. 2005.

Council of Europe, *Parliamentary Assembly Documents 1999 Ordinary Session (fourth part, September 1999), Volume VII*, Council of Europe, 1999.

Dobrovits Mihály: *Törökország egy alkotmányos átalakulás felé*, Magyar Külügyi Intézet, Budapest, ²⁰¹⁰.

Egresi Zoltán: A PKK: Marxista terrorszervezetből nemzetépítő gerillahadsereg?., 2012. február 7. In: *ProMinoritate*.

Egresi Zoltán: *A török demokrácia és pártrendszer 60 éve*, Grotizs E-Könyvtár, 2010.

Egresi Zoltán: *Békefolyamat Törökországban : útban a történelmi kiegyezés felé? – Magyar Külügyi Intézet*, 2013.

Egresi Zoltán: *Repedező nemzetállam? A török nemzetépítés és kurd nemzetalkotás*, Grotius E-Könyvtár 2011.

Emrullah Uslu: *The Transformation of Kurdish Political Identity in Turkey: Impact of Modernization, Democratization and Globalization*, 2009.

Faik Bulut: *Dersim Bergerle Rapolar*, Isztambul, 1991, 1. o.1 File of Torture: Deaths in Detention Places or Prisons (12 September 1980 to 12 September 1995)., In: *Törökországi Emberi Jogok Alap (HRFT) 1996-os jelentése*.

Flesch István: *A Török Köztársaság története*, Corvina Kiadó, Budapest, 2007, 109. o.

Hans-Lukas Kiesel: *Dersim Massacre 1937-1938*, Online Encyclopedia of Mass Violence, 2011.

Husain Shors: A kurdok eredete, nyelve és vallása., 2008. December, In: *Valóság*.

Ismail Beşikci: *Tunceli Kanunu ve Dersim Jenosidi (Das Tunceli-Gesetz und der Dersim-Genozid) - The 1935 law concerning Tunceli and the genocide of Dersim*, Istanbul, 1990.

Lorencsics Emese: Küszöbön a kurd-török megbékélés., 2013. március 25. In: *HVG* (2013.05.06)

Lugosi Győző: *Dokumentumok a Közel- és Közép-Kelet történetéhez (1914–1980)*. Budapest., 1989.

Ma'an News Agency: *First Kurd rebels reach Iraq under Turkey truce*, 2013. május 14.

Majid Deiry: A kurdok eredettörténetétől a nemzeti elismerésig., 2003. November, In: *Korunk*.

Martin van Bruinessen: 'Genocide in Kurdistan? The Suppression of the Dersim Rebellion in Turkey (1937-38) and the Chemical War Against the Iraqi Kurds (1988), In: George J. Andreopoulos (ed.), *Conceptual and historical dimensions of genocide*, University of Pennsylvania Press, 1994.

McDowall David: *A Modern History of the Kurds*, I. B. Tauris, New York, 1996.

Michael M. Gunther: *Historical Dictionary of the Kurds: Historical Dictionaries of Peoples and Cultures*, The Scarecrow Press Inc., Lanham-Maryland-Oxford, 2004.

Muzaffer Salcioglu: Living witness recounts atrocities of Dersim massacre., In: *Today's Zaman* , 2012. április 23.

Powell Colin: *2001 Report on Foreign Terrorist Organizations". Foreign Terrorist Organizations*. Washington, DC: Bureau of Public Affairs, U.S. State Department., 2001.

Radu Michael: „*The rise and fall of the PKK*”... Orbis, USA, Vol. 45, Nr.1. 2001.

Report from the Consul in Trabzon, 27 September 1938 (Public Record Office, London, FO 371 files, document E5961/69/44).

Robert W. Olson: *Imperial meanderings and republican by-ways: essays on eighteenth century Ottoman and twentieth century history of Turkey*, Isis Press, 1996.

Roberto Aliboni and Daniela Pioppi - *The Öcalan Affair Revisited* - THE INTERNATIONAL SPECTATOR VOLUME XXXV, No. 3, 2000.

Romano David: *The Kurdish Nationalist Movement*. 2006.

Thomas Gordon: *Gideon's Spies: The Secret History of the Mossad*, Thomas Dunne Books, New York, 1999.

Uslu Emrullah: Ulusalcılık: The Neo-nationalist Resurgence in Turkey. In.: *Turkish Studies*. 2008/9, Lapsz. 1.

Vidák Rózsa: Változó identitások: kurdok a török nemzetállamban, In: *Külgügyi Szemle* 2007/4.

Internetes források

„Chronology of Oslo Dialogues with PKK”. In: *Hurriyet Daily News*, <http://www.hurriyetaailynews.com/chronology-of-oslo-dialogues-with-pkk.aspx?pageID=238&nID=31190&NewsCatID=338> (2013.06.25)

„Half of PKK militants reportedly withdraw from Turkey.” 2013. június 27. In: *Global Times.*, <http://www.globaltimes.cn/NEWS/tabid/99/ID/791466/Half-of-PKK-militants-reportedly-withdraw-from-Turkey.aspx> (2013.06.27.)

„Report highlights urgent need for deeper democratization in addressing Kurdish question.” 2013. június 27. In: *Today’s Zaman.*, <http://todayszaman.com/news-319356-report-highlights-urgent-need-for-deeper-democratization-in-address-to-kurdish-question.html> (2013.06.27.)

„Turkish PM’s senior adviser concerned about recent statements of Turkish Kurds’ leader.” 2013. június 22. In: *Focus Information Agency.*, <http://www.focus-fen.net/?id=n309183> (2013.06.26.)

About alevism., In: *Look Lexicon*, <http://looklex.com/e.o/alevism.htm> (2013.06.27)

Daren Butler: „Jailed Kurdish rebel leader presents peace process proposals.” 2013. Június 25. In: *Reuters.*, <http://www.reuters.com/article/2013/06/25/us-turkey-kurds-idUSBRE95O0AK20130625> (2013.06.27)

Daren Butler: „Turkey faces pressure to advance Kurdish militant peace process.” 2013. Június 21. In: *Reuters.*, <http://in.reuters.com/article/2013/06/21/turkey-kurds-idINDEE95K0BF20130621> (2013.06.26)

Fehrattin Altun: *Değişim ve statüko kısıkaçında AK parti*. 2009. In:

http://www.setav.org/document/SETA_Analiz_6_Degisim_ve_Statuko_Kiskacinda_AK_Parti.pdf . (2013.06.26)

<http://konfliktus.index.hu/kurd.html> (2013.06.08)

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/325191/Kurd> In: *Britannica* (2013.05.07)

<http://www.fas.org/irp/world/para/docs/mfa-t-pkk.htm> (2013.06.08)

<http://www.iranicaonline.org/articles/kurdish-tribes> (2013.06.01)

<http://www.kurdistan.hu> (2013.05.07)

<http://www.ofkparis.org/english/hadep-historique.htm> (2013.05.08)

<http://www.yezidihumanrights.org> (2013.05.07)

In: *Hürriyet Daily News*. 2010. 03. 29. <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=pro-kurdish-party-introduces-its-own-draft-showing-its-readiness-for-bargain> (2010-05-29)

Kurdistan Freedom and Democracy Congress (KADEK), Kurdistan Workers' Party (PKK)
In: *Global Security*, <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/pkk.htm>
(2013.06.26)

1 Kurdistan., In: *GlobalSecurity.org*,

<http://www.globalsecurity.org/military/world/war/kurdistan.htm> (2013.05.06)

Lorencsics Emese: *Irak nem kér a kurd lázadókból*, 2013 Május 12. In: www.kitekinto.hu
(2013.06.18)

Lorencsics Emese: *Kivonulnak Törökországból a kurd lázadók*, 2013. Május 10. In: www.kitekinto.hu (2013.06.18)

Miron Varouhakis: *Greek Intelligence and the Capture of PKK Leader Abdullah Ocalan in 1999* in. *Studies in Intelligence Vol. 53, No. 1*, 2009 In: <https://www.cia.gov/library> (2013.06.26)

PKK says offers Turkey disarmament "with conditions"., 2010. július 21. In: *World Bulletin*, <http://www.worldbulletin.net/?aType=haber&ArticleID=61587> (2013.06.26)

Zoltán András: *Az „örökzöld” kurdkérdés és a ciprusi probléma*, <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00011/2.htm#E16E58>(2013.05.07)

Zoltán András: *Az „örökzöld” kurdkérdés és a ciprusi probléma*, In: <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00011/2.htm#E16E58> (2013.06.26)

Fehrattin Altun: *Değişim ve statüko kışkıncında AK parti*. 2009. In: http://www.setav.org/document/SETA_Analiz_6_Degisim_ve_Statuko_Kiskacinda_AK_Parti.pdf. (2013.06.26)